God. 36., br. 2., 211.-247. Zagreb, 2004

UDK: 355. 45 (497.6) "1991/1995"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 12. 7. 2002.

Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.)

DAVOR MARIJAN
Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor je na temelju arhivskog gradiva i memoarske literature analizirao muslimansko/bošnjačko-hrvatske kao i odnose Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na muslimansko-hrvatski rat 1993. -1994. Autor ukazuje na dugogodišnji trend tendencioznih tumačenja sukoba i zanemarivanja razdoblja koje mu je prethodilo, tj. velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvatska, vojna povijest, rat, Armija BiH, Hrvatsko vijeće obrane

Što je bila Republika Bosna i Hercegovina, pitanje je o čijem odgovoru ovisi pristup posljednjem ratu koji se dogodio u njoj i oko nje. To pitanje je bitno raščistiti za razdoblje od povijesnog poraza komunizma, razdoblje 1990.-1995., dakle krize Jugoslavije i rata koji je potaknuo velikosrpski ekspanzionizam, ali i na razdoblje postdaytonske Bosne i Hercegovine (koje je još u tijeku) kao izravne posljedice prekida rata, i nesvršenost sukoba oko Bosne i Hercegovine.

Do ljeta 1990. Bosna i Hercegovina je bila jedna od šest republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koja se od ostalih razlikovala po tome što su je baštinila (bar na papiru) tri jednakopravna naroda. Definirana je u studenom 1943. kao "ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska - nego i srpska, i muslimanska i hrvatska" s punom ravnopravnošću i jednakosti svih "Srba, Muslimana i Hrvata".[1] Smatralo se kako je time riješeno nacionalno pitanje i ono se više nije otvaralo od 1945. do 1980-ih. Tvrdnja o riješenosti nacionalnog pitanja smatrana je neupitnom do sredine 80-ih kada je represivni sustav pokazao očigledne znake urušavanja. Potkraj 80-ih godina XX. stoljeća intelektualni predstavnici tri naroda promovirali su stav svaki o svojoj podređenosti i potlačenosti u razdoblju SFRJ, što je neodrživa dnevnopolitička konstrukcija čija je svrha pribavljanje statusa nedužne žrtve.

* Autor je dopunio hrvatsku verziju članka.

[1] Rezolucija Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine od 26. i 27. 11. 1943., prijepis u Kasim TRNKA, *Konstitutivnost naroda*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2000., 145. U dokumentu ZAVNOBiH-a Srbi i Hrvati se tretiraju kao pripadnici etničke zajednice, a muslimani kao vjerska zajednica. Muslimani u BiH su kao etnička zajednica prvi put zabilježeni u popisu stanovništva 1971.

U predvečerje rata to je vidljivo u prvom redu na problematici stradanja, otvaranju prešućenih, ili se tako predstavljalo, poglavlja bliske prošlosti.[2]

O položaju i međusobnom odnosu triju bosanskohercegovačkih naroda nije lako govoriti a da to ne bude proglašeno širenjem predrasuda i obrane naroda kojem se pripada. Znanstvenih studija o Bosni i Hercegovini u razdoblju komunizma za sada nema, odnosno tek se počinju javljati za pojedina razdoblja i teme.[3] Značajan doprinos je studija novijeg datuma o kadrovskim odnosima iz koje je u političkim i upravnim strukturama Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine razvidan najveći udio Srba, inače drugih po broju, potom Muslimana i na kraju Hrvata.[4] Udio je očiti odraz odnosa snaga u Drugom svjetskom ratu, nakon kojeg Srbi (inače s najvećim postotkom među pobjedničkim partizanima) baštine kao ratni plijen i preveliki udio u upravnoj strukturi republike nakon rata.

Odnos Bosne i Hercegovine i Hrvatske kao dviju ravnopravnih susjednih republika komunističke Jugoslavije uspostavljen je tek 1945. Takav odnos u ranijim stoljećima nije mogao postojati. Bosna i Hercegovina u približno današnjim granicama, rezultat je ratova i pomicanja granice Osmanskog carstva s Mletačkom Dalmacijom i Banskom Hrvatskom, srpskih ustanaka, dogovora diplomata europskih velesila na Berlinskom kongresu 1878., te razmjene teritorija između Crne Gore i Bosne i Hercegovine 1947.

BiH je 1878. povjerena kao protektorat Austro-Ugarskoj monarhiji, čiji je formalno-pravni dio postala aneksijom 1908. U Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca (1918.-1929.), odnosno Jugoslaviji (1929.-1941.), Bosna i Hercegovina nije postojala u sadašnjem obliku zbog upravne podjele na oblasti i banovine kojom se nastojalo brisati ranije povijesne podjele pojedinih područja u toj monarhiji. Sporazumom Cvetković-Maček iz 1939. nastala je Banovina Hrvatska (1939.-1941.) u kojoj su okupljeni dijelovi Jugoslavije s većinskim hrvatskim pučanstvom.[5] U razdoblju Drugoga svjetskog rata Bosna i Hercegovina je s

[2] Problematika stradanja Srba u NDH bila je stalna tema srpskih "istraživača" i način održanja međunacionalne nesnošljivosti. Za ilustraciju, dovoljno je pogledati bibliografiju radova o Jasenovcu za razdoblje od 1945. do 1990. u Jovan MIRKOVIĆ, *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*, Laktaši: Grafomark, Banja Luka - Beograd, 2000. S druge strane problem muslimanskih stradanja otvoren je na samom kraju komunizma zbornikom dokumenata o stradanju u Drugom svjetskom ratu. Vladimir DEDIJER, Antun MILETIĆ, *Genocid nad Muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo 1990. Kraći popis literature o toj temi donosi Smail ČEKIĆ, *Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993.*, NIPP Ljiljan, Sarajevo 1994., 9. Hrvatska stradanja postala su javni problem tek nakon sloma komunizma.

[3] Husnija KAMBEROVIĆ, *Prema modernom društvu : Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj 2000.

[4] Mirsad D. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH*, Savez logoraša BiH, Sarajevo 1999.

[5] "U skladu s tim Sporazumom, uspostavljena je autonomna Banovina Hrvatska, koja je posijala sjeme federalizma, ali i otvorila manje ugodne teritorijalne podjele (Banovina Hrvatska dobila je dijelove Bosne i Hercegovine, dok je ostatak zemlje prepušten direktnoj upravi Beograda)." piše Ivo BANAC, *Raspad Jugoslavije*, Durieux, Zagreb 2001., 118. Bančevo razmišljanje određeno je političkim razlozima s kojima iz današenje perspektive tumači događaje od prije 60 godina. Jer, kako drugačije objasniti tvrdnju o otvaranju teritorijalnih podjela BiH u Kraljevini Jugoslaviji kada ona u njoj nije postojala.

većim dijelom teritorija Hrvatske postojala pod imenom Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.). Završetkom Drugoga svjetskog rata granice Bosne i Hercegovine su s manjim korekcijama vraćene u odnos iz razdoblja Austro-Ugarske monarhije, odnosno na crtu dugotrajnih austrijsko-turskih ratova s kraja 17. i prve polovice 18. stoljeća. Najvažnija kasnija promjena nastala je 1947. kada je Vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine tursku Sutorinu (Herceg-Novi) prepustila Narodnoj Republici Crnoj Gori u zamjenu za Maglić (Vučurevo i Kreševo) u istočnoj Bosni.[6]

Nakon 45 godina komunističkog jednostranačja u Bosni i Hercegovini su 18. studenog 1990. održani prvi višestranački i demokratski izbori.[7] Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), Srpska demokratska stranka (SDS) i Stranka demokratske akcije (SDA), premoćno su pobijedile.[8]

HDZ je bilo ime stranke koja je pobijedila na izborima u Hrvatskoj, i što je bilo dovoljno za pobjedu u hrvatskom nacionalnom korpusu iz Bosne i Hercegovine. Osnivačka skupština stranke održana je 18. kolovoza 1990. u Sarajevu.[9] Zalagala se za konfederaciju SFRJ i ravnopravan zajednički život tri konstitutivna naroda.[10]

SDS, stranka bosanskih Srba nosila je isto ime kao ona Srba u Hrvatskoj, od koje je imala veću težinu, kako ideološki tako i brojčano. Cilj stranke je bila "federativna Jugoslavija i u njoj ravnopravna Bosna i Hercegovina".[11] Kao istoimena stranka u Hrvatskoj bila je dio jedinstvenog srpskog pokreta čije je centar bio u Beogradu. Kao i ona, željela se spojiti s maticom u Srbiji. U odnosu na Hrvatsku bila je vezivno tkivo između Srbije i Srba u Hrvatskoj.[12]

Treći i najbrojniji konstitutivni narod u BiH, Muslimani (od 1994. zvani Bošnjaci), predvodila je SDA pod vodstvom Alije Izetbegovića. Stranka je pokazala namjeru postojanja stranke jugoslavenskih Muslimana (pored BiH, bilo ih je u značajnom broju u Srbiji i Crnoj Gori). Proklamirala je očuvanje Bosne i Hercegovine kao zajedničke države Muslimana, Srba i Hrvata, s "uprtim očima" i "prema drugim krajevima zemlje u kojima žive Muslimani".[13]

"Pošto nijedna stranka nije osvojila većinu, u formiranju vlasti uspostavila se svojevrsna kohabitacija, odnosno partnerstvo pobjedničkih nacionalnih partija. O koaliciji ovih stranaka se nije moglo govoriti, jer su im programska opred-

---

[6] Josip LUČIĆ - Stijepo OBAD, *Konavoska Prevlaka*, Ogranak Matice hrvatske Dubrovnik, Dubrovnik, 1994.; ISTI, "Južna granica Hrvatske bila je stabilna gotovo šest stotina godina", *Dubrovački vjesnik*, 2. 9. 1995., 4.-5.

[7] Zoran TOMIĆ - Nevenko HERCEG, *Izbori u Bosni i Hercegovini*, Sveučilište u Mostaru, Centar za studije novinarstva, Mostar 1998., 65.

[8] Alija Izetbegović je točno ocijenio da su izbori "praktički, bili popis stanovništva." Alija IZETBEGOVIĆ, *Sjećanja: autobiografski zapis*, Šahinpašić, Sarajevo 2001., 85.

[9] Prvi predsjednik HDZ-a je bio Davor Perinović kojeg je u rujnu iste godine zamijenio Stjepan Ključić. *Stranke, programi, ličnosti*, Izbori '90, *Oslobođenje*, oktobar 1990., 35.

[10] Isto, 66.-67.

[11] Isto, 74.

[12] Borisav JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ*, "Prizma" Kragujevac, Beograd 1996., 193.

[13] *Stranke, programi, ličnosti*, Izbori '90, *Oslobođenje*, oktobar 1990., 75.

jeljenja u velikom broju najvažnijih pitanja bila različita, pa i suprotstavljena".[14] S novim istupom na povijesnu scenu nacionalne stranke su objavile da im se pogledi na budućnost Bosne i Hercegovine ne poklapaju, što ne treba čuditi jer je isti slučaj bio i s pogledom na prošlost i tadašnjost.

Bosna i Hercegovina i rat u Hrvatskoj (1990.-1991.)

Agresija Jugoslavenske narodne armije (JNA) na Republiku Hrvatsku u ljeto 1991. do konca rujna uključila je u rat i Bosnu i Hercegovinu.[15] Ona se iz rata u Hrvatskoj ne može isključiti, iako je u širim (posebno u intelektualnim i novinarskim krugovima) prihvaćena tvrdnja da je otvoreni rat u BiH počeo u travnju 1992. sukobima u Sarajevu.[16] Njeno sudjelovanje bilo je kroz teritorij i angažman dijela za rat sposobne populacije. Kao teritorij, Bosna i Hercegovina je područje s kojeg se od rujna 1991. intenzivno napada Hrvatska u svrhu provedbe projekta Velike Srbije. U planovima JNA za napadnu operaciju protiv Hrvatske imala je centralno mjesto. Njeno područje je određeno za tri operacijska pravca (Banja Luka - Gradiška - Virovitica, Bihać - Karlovac - Zagreb, Mostar - Split), a za jedan je bila zaleđe (Knin - Zadar).[17] Težište djelovanja JNA je zamislila na području zapadne Bosne i Hercegovine. Ostala područja, osim dijelova s izrazitom hrvatskom većinom (zapadna Hercegovina) korištena su za prometno i logističko osiguranje agresije na Republiku Hrvatsku.

Vojno sposobni obveznici iz hrvatskog i srpskog nacionalnog korpusa dijelom su sudjelovali u ratu. Bosanskohercegovački Hrvati prema napadu na Hrvatsku odredili su se kao napadom i na sebe jer su se osjećali sastavnim dijelom hrvatskog nacionalnog korpusa, a ratnim planom JNA dijelom su i uvučeni u taj rat. Po istom je principu percipiran i napadač - Srbi, bez obzira na republičke granice unutar Jugoslavije. Isti je slučaj bio i sa Srbima, za njih je to bio rat protiv Hrvata.

Broj Hrvata iz Bosne i Hercegovine koji su sudjelovali u ratu u Hrvatskoj u hrvatskim postrojbama tek treba utvrditi, no čini se da to nije velika brojka. Po nepotpunim podacima Ministarstva obrane Hrvatske Republike Herceg - Bosne iz listopada 1993. u Hrvatskoj vojsci i Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske bilo je 416 vojnih obveznika s područja Uprave za obranu Tomislavgrad, 1328 s područja Uprave za obranu Mostar. Podaci uprava za obranu Travnik i Bosanski Brod nisu uneseni.[18] Njihova stvarna vrijednost je znatno veća jer se radilo o dragovoljcima, redovno veće borbene vrijednosti od mobilizirane pričuve. No, ta je populacija ratovala u sastavu Ministarstva unutarnjih poslova, Zbora narodne garde, Hrvatske vojske i Hrvatskih obram-

[14] K. TRNKA, n. dj., 26.

[15] Do ljeta 1991. JNA je u BiH imala tri korpusa kopnene vojske, Sarajevski, Banjolučki i Tuzlanski u sastavu Beogradske (1.) vojne oblasti.

[16] "Sjećaš li se Sarajeva?", *Dani* (Sarajevo), 5. 4. 2002. Tematski broj s popisom poginulih branitelja i civila tokom opsade grada.

[17] Veljko KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd 1993., 135.-136.

[18] RBiH, HZ H-B, HVO, Ministarstvo obrane od 22. 10. 1993., Analiza mogućnosti i angažiranosti v/o na području HR Herceg-Bosna.

benih snaga na području Republike Hrvatske i u njenim postrojbama. Ne treba zaboraviti da je silom prilika, kroz obvezno služenje vojnog roka u JNA, bilo bosanskohercegovačkih Hrvata koji su ratovali protiv hrvatskih oružanih snaga.

Udio bosanskohercegovačkih Srba u ratu je znatno veći od Hrvata. Težišno je bio na pravcu zapadna Bosna (Krajina)-zapadna Slavonija kroz pričuvni sastav Banjalučkog korpusa. Po mirnodopskom ustroju Banjalučki korpus je bio sastav drugog borbenog postroja s tek jednom združenom postrojbom "A" klasifikacije, 329. oklopnom brigadom. Mirnodopski sastav korpusa iznosio je oko 2.070 vojnika,[19] da bi mobilizacijom narastao na oko 30.000 pripadnika ratne formacije, ne računajući partizansku diviziju s područja Slavonije.[20] Korpus je od rujna 1991. do lipnja 1992. ratovao na tlu Hrvatske, nadomak Novske, Pakraca, Lipika i Nove Gradiške.[21]

Na području istočne Hercegovine pričuvni sastav je ratovao kroz 472. motoriziranu brigadu Vojnopomorske oblasti na širem području Dubrovnika i dijelom u pristiglim postrojbama Titogradskog korpusa JNA. Ponašanje Teritorijalne obrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine na sadašnjoj razini spoznaje nije jasno. No, najmanje dvije brigade s područja Bosanske krajine, 2. pješačka (ili partizanska) iz Banja Luke[22] i 5. partizanska "Kozarska" iz Prijedora,[23] ratovale su na području Zapadne Slavonije u sastavu Banjalučkog korpusa.[24] Za taj angažman pripadnici Teritorijalne obrane BiH primali su plaću iz proračuna druge države, susjedne Bosne i Hercegovine.[25] Nije li onda dosljedno tvrditi da je BiH izvršila agresiju na Republiku Hrvatsku?[26]

---

[19] Komanda 30. partizanske divizije, Str. pov. br. 651-9 od 23. 9. 1991., Zaključci mobilizacijske procene 5. korpusa (Izvod za 30. partd).

[20] Brojno stanje izračunato na osnovi istorodnih postrojbi 5. vojne oblasti.

[21] Sumirajući borbena djelovanja u Hrvatskoj Zapovjedništvo Banjalučkog korpusa je u pismu svojim pripadnicima istaknulo: "Svojom osmomjesečnom borbom borci 5. korpusa su spasili srpski narod Zapadne Slavonije od ustaškog istrebljenja, oslobodili i zaposjeli srpske teritorije u ovom dijelu Hrvatske, sprečili prodor Paraginih bojovnika na teritorij Bosanske Krajine i stvarali uslove za dolazak mirovnih snaga OUN, što bi trebalo da znači i prestanak rata na ovim prostorima". Hrvatski državni arhiv, Zbirka dokumenata o ratu u Bosni i Hercegovini, (dalje HDA, ZDRBiH) kutija 10.028: Komanda 5. Korpusa, Op. pov. br. 321-1 od 3. 4. 1992., Komandi 30. pd, Pismo borcima Banjalučkog korpusa.

[22] Protuobavještajna agencija Republike Hrvatske: Komanda 2. pbr, Pov. br. 03-383/91 od 15. 11. 1991., Sprovodnica.

[23] "Zastava zemlje koje nema", *Krajiški vojnik*, br. 39/40, juni 1995., 38.-39.

[24] Stjepan ŠIBER, *Prevare, zablude, istina : ratni dnevnik 1992.*, Rabic, Sarajevo 2000., 15.-25. Šiberova knjiga je u prikazu događanja do travnja 1992. pokušaj "čišćenja" osobne prošlosti iz razdoblja u kojem su oružane snage u čijem je najužom vrhu bio, ratovale u Republici Hrvatskoj protiv naroda kojem je osobno etnički pripadao.

[25] Hasan EFENDIĆ, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo 1998., 237.

[26] Ako pristanemo na tvrdnju da je protiv Hrvatske ratovao samo srpski dio Bosne i Hercegovine onda se postavlja pitanje što je Bosna i Hercegovina 1991.?

Političko vodstvo i veći dio Muslimana pokušao se distancirati od sukoba sukladno s poznatom izjavom predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića od 6. listopada 1991. da "to nije naš rat".[27] Izjava se različito tumači. Izetbegović je izriče kao predsjednik Predsjedništva SR BiH, ali i kao lider SDA. To je pokušaj nemiješanja u sukob koji se percipira ratom Hrvata i Srba. Kad taj pokušaj stavimo u stvarno stanje na terenu, u republiku koja je dijelom u ratu, jasno da je riječ o stranačkoj i nacionalnoj izjavi, jer jedino SDA i Muslimani u Bosni i Hercegovini nisu u sukobu iako dio Muslimana sudjeluje u ratu na obje strane, kao ročni sastav i oficirski kor u oružanim snagama SFRJ i kao pripadnici oružanih snaga Republike Hrvatske.[28]. Ostala dva konstitutivna naroda, hrvatski posebno, rat s pravom doživljavaju sudbinskim. Rat u Hrvatskoj produbio je nacionalne podjele tri temeljna naroda s prvih višestranačkih izbora održanih godinu dana ranije.

Kako se postaviti prema ovoj činjenici? Je li za Republiku Hrvatsku, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina agresor? Jedan konstitutivni narod (Srbi) izvodi agresiju na drugu državu, drugi konstitutivni narod (Hrvati) sudjeluju u tom ratu u postrojbama Republike Hrvatske. Ili preciznije, sudjeluju u obrani od agresije, a dijelom u južnoj Hrvatskoj i zapadnoj Hercegovini, praktično je u obrani od pričuvnika JNA pod zapovjedništvom Užičkog korpusa, koji je od druge polovice rujna bio u Mostaru i Hercegovini radi koordiniranja djelovanja po zamisli Generalštaba oružanih snaga SFRJ.[29] Njegova je zadaća, kako to svjedoči general Kadijević, bila presijecanje Hrvatske na pravcu Mostar - Split, što nije uspjelo jer je prikupljena samo jedna trećina predviđenih snaga. Zbog toga je zadaća promijenjena u osiguranje zračne luke Mostar i "stvaranje operativne osnovice za potencijalna dejstva ka Splitu u sadejstvu sa snagama kninske grupacije i ratne mornarice".[30] Upravo je na tom području u napadima JNA stradalo hrvatsko selo Ravno i dio stanovništva.[31] Po mišljenju Stjepana Kljujića "Bosna je stradala onog trenutka kada je izvršena invazija JNA na hrvatsko područje Ravno u Hercegovini i kada nitko u BiH nije pokazao solidarnost sa stradalnicima. Smatralo se da je to hrvatsko pitanje u Bosni. Kao da neće i njih Milošević kasnije napasti".[32] Republički teritorij Bosne i Hercegovine

[27] A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 95.

[28] "U vreme borbi u Sloveniji i Hrvatskoj Srbi iz BiH su se, u okviru JNA, masovno odazivali mobilizaciji što nije bio slučaj sa Hrvatima i muslimanima iz te Republike" piše Stanko NIŠIĆ, *Strategija Srba*, IKP "Nikola Pašić", Beograd 1995., 53; Mesud Šabanović, umirovljeni časnik Hrvatske vojske tvrdi da je 30 tisuća Bošnjaka sudjelovalo u Domovinskom ratu. "Trideset tisuća Bošnjaka borilo se u Domovinskom ratu, a poginulo ih je 1696, no sada su marginalizirani i odbačeni", *Globus*, 23. 3. 2001., 59.

[29] "U okviru stvaranja velike Srbije 'Crveni' je na području Hercegovine rasporedio značajne snage Užičkog Korpusa, a naročito na području općine Mostar koja se već praktično može smatrati kao privremeno zaposjednuta" bila je jedna procjena Teritorijalne obrane Čapljina s kraja 1991. Općinski štab TO Čapljina od 17. 11. 1991., Zapovijest za obranu općine Čapljina.

[30] V. KADIJEVIĆ, n. dj., 135., 139.-140.

[31] S. ČEKIĆ, n. dj., 171.

[32] Stjepan KLJUJIĆ, "Bosna i Hercegovina danas", *Europa i nacionalizam*, Durieux, Zagreb 2000., 127.

odigrao je za Hrvatsku nepovoljnu ulogu operacijske osnovice s koje je izveden značajan dio angažmana JNA.[33] Ovoj se činjenici daje mala težina, točnije, ne shvaća se ili ignorira.[34]

Drugi, važniji odnos, dobivamo kada BiH stavimo u korelaciju sa srpskim ratnim ciljem, koji intenzivno izvodi JNA u razdoblju od rujna 1991. do siječnja 1992. S uspjehom tog cilja u Republici Hrvatskoj bilo je izgledno rješavanje i problema Bosne i Hercegovine u velikosrpskom projektu. Je li taj uspjeh znači drugi pad Bosne šaptom? Mišljenja sam da jest, kao i da neutralnost Muslimana u srpskoj agresiji na Republiku Hrvatsku nije ravnomjerna, već projugoslavenska neutralnost u vrijeme kad se Jugoslavija raspadala po svim dijelovima. "Bosna ne može preživjeti smrt Jugoslavije" rekao je nakon izbora Izetbegović američkom veleposlaniku u Jugoslaviji Warrenu Zimmermanu, i "Ako se Jugoslavija raspadne i postane neovisna, Bosna će biti rastrgnuta na dijelove. Milošević i Tuđman već sada zahtijevaju odanost Srba i Hrvata čije obitelji već stoljećima žive u Bosni. Znam da Sjedinjene Države žele sačuvati Jugoslaviju, a nema boljeg razloga za to kao što je sprječavanje rata u Bosni".[35]

U veljači 1991. pojašnjavajući medijima jedan proglas svoje stranke A. Izetbegović je iznio mišljenje da sudbinu Bosne i Hercegovine više određuju srpsko-muslimanski nego muslimansko-hrvatski odnosi, prvenstveno zbog brojnosti.[36] Iste godine je dr. Maid Hadžiomeragić jedan od osnivača SDA osvrćući se na stav Hrvata i Slovenaca da ne žele živjeti s Jugoslavijom zapisao: "Takvo prezirno izjašnjenje - nećemo da živimo sa Jugoslavijom - zvuči veoma podcjenjivački i sa nipodaštavanjem, osim što je i nezahvalnost, prema dosadašnjim narodima. I slovenačka i hrvatska privreda su se dobro nazarađivali od tih naroda. Narodi Jugoslavije nisu nikada napadali vojnički niti su osvojili Sloveniju ili Hrvatsku (pa njihovo okretanje uperene sablje B. Jelačića sada prema nama, samo je plod šovinizma i bezumlja). Srećom se nađoše Kninjani, pa im podgrijaše stolicu te se dečki ohladiše od te bezumne zamisli, a onda pomalo i Slovenci splahnuše".[37] Zbog Hrvata u Bosni i Hercegovini i romantičkog svjetonazora o Muslimanima kao "hrvatskom cvijeću" u Hrvatskoj, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina ne dobiva stvarnu kvalifikaciju, određenje agresorom na Republiku Hrvatsku, što *de facto* jest.

Neuspjeh JNA u Republici Hrvatskoj, a potom i smirivanje rata povuklo je radikalnu izmjenu srpskih planova. Nazočnost JNA u Bosni i Hercegovini se po

---

[33] Dobar primjer je odgovor Zvonimira Lerotića autorima otvorenog pisma predsjedniku Republike Hrvatske od 6. siječnja 1992. Pismo je objavljeno u *Vjesniku* od 14. siječnja 1992. i u njemu je Lerotić istakao upravo ulogu Bosne i Hercegovine u ratu protiv Hrvatske. Tekst pisma u Ivan LOVRENOVIĆ, *Bosna, kraj stoljeća*, Durieux, Zagreb 1996., 159.

[34] Primjer je nekoliko Hrvata iz Bosne i Hercegovine koji su autori otvorenog pisma od 6. siječnja 1992., na koje je odgovorio Lerotić, i sličnog pisma od 22. siječnja 1992. ISTI, n. dj., 157.-158., 163.-166.

[35] Warren ZIMMERMAN, *Izvori jedne katastrofe*, Globus, Znanje, Zagreb 1997., 142.-143.

[36] A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 86.

[37] Seid HADŽIOMERAGIĆ, *Stranka demokratske akcije i stvarnost*, Sarajevo 1991., 240.

drugi put u kratkom razdoblju pojačala (prvi put u srpnju/kolovozu s dijelovima Mariborskog korpusa) izmještanjem Riječkog korpusa u istočnu Hercegovinu i dijela Zagrebačkog korpusa u šire područje Bihaća, a njegovih oklopno-mehaniziranih postrojbi u Tuzlu i Sarajevo u sastav Tuzlanskog i Sarajevskog korpusa na samom kraju 1991. godine. U prvim mjesecima 1992. pripremano je izvlačenje dijelova Zagrebačkog (odnosno Bihaćkog) i Kninskog korpusa na srpska etnička područja u Bosanskoj krajini po dolasku UNPROFOR-a u Hrvatsku.

Ako shvatimo Bosnu i Hercegovinu kao područje koje je funkcioniralo na današnjoj teritorijalnoj razini a to je vrijeme od 1878. do 1918., odnosno 1922. i od 1945. do 1991. godine možemo zaključiti da je ona opstajala na osnovi posebnog statusa. Znakovito je da je taj status, odnosno jamac opstojnosti (nedjeljivosti) redovno izvan granica Bosne i Hercegovine. U Austro-Ugarskoj monarhiji bila je pod ingerencijom zajedničkih ministarstva, a u socijalističkoj Jugoslaviji držana je na suprotnosti između hrvatskog i srpskog pitanja kojem se na kraju postojanja te države aktivno pridružilo i muslimansko pitanje.[38] Krajem osamdesetih godina "jamstvena ravnoteža" koja je držala na okupu Bosnu i Hercegovinu počela se narušavati, da bi u kasno ljeto 1991., prestala postojati. Rubni dijelovi Bosne i Hercegovine, s dominacijom jednog konstitutivnog naroda, praktično se stapaju s dijelom Hrvatske (odnosno pobunjenim područjima hrvatske Krajine). Zapadna Hercegovina s područjem Livna i Tomislavgrada doslovno dobiva etničku granicu prema srpskim područjima (izuzetak je politički nedefinirano područje Kupresa) koja će od travnja 1992. stvarno profunkcionirati kao crta bojišnice, odnosno crta razdvajanja. Razlog je jednostavan, nepostojanje centralne vlasti i potpuna etnička podjela s jakim kolebanjem kod Muslimana u odnosu na politiku vodstva stranke. Upravo je ta kolebljivost i nezauzimanje jasnog stajališta prema ratu u BiH odnosno prema JNA imala katastrofalne posljedice za dio muslimanske populacije, posebno u bosanskoj Krajini, sjeveroistočnoj i istočnoj Bosni.

Republička crta Bosne i Hercegovine kod Hrvata na tom području postupno će se artikulirati u ljeto 1992. uslijed državnog priznanja Hrvatske i Bosne i Hercegovine. No, pozicije koje su Hrvati postigli tijekom rata sa Srbima su održane. Zadržan je nadzor teritorija u kojem su bili većina i koji je stavljen pod nadzor tijekom borbi sa Srbima.

[38] "Za stvaranje antihegemonističke koalicije Tito je forsirao jačanje tzv. jugoslavenske političke periferije - jačanje suverenosti i autonomnosti BiH, Makedonije, Kosova, Vojvodine pa i Crne Gore, kako bi dostigao određenu ravnotežu i simetriju naspram Srbije, Hrvatske i Slovenije. Tražio je da se BiH ponaša što suverenije kao tampon republika između Srbije i Hrvatske, [...] često posjećujući BiH", Tito je "stalno hrabrio njezino vodstvo govoreći im "ne dajte se ni Beogradu ni Zagrebu". Još od sredine šezdesetih [...] BiH je i sama krenula prema emancipaciji od savezne administracije, i to u tri važna aspekta: proglašenje Muslimana nacijom, smanjivanje represije nad Hrvatima i obuzdavanje velikosrpskih snaga". Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb 1999., 577.-578.

Što je BiH potkraj 1991. i početkom 1992.?

Rat u Hrvatskoj na kraju 1991. pretvorio se u pat poziciju. Napadna operacija oružanih snaga SFRJ nije uspjela, stala je na područjima s većinskim srpskim pučanstvom i djelomičnim uspjesima u istočnoj Slavoniji (Baranja i Vukovar) i Dalmaciji (šire područje Dubrovnika, Zadra i Šibenika). Najvažnije pitanje koje se tada stavlja pred JNA je njen odnos prema Bosni i Hercegovini, kao posljedica neuspjeha da se porazi Republika Hrvatska. Isti je pristup i od Alije Izetbegovića, službeno prvog čovjeka Bosne i Hercegovine. Armija se od strane vrhovnog političkog vodstva BiH razmatra kao samostalan čimbenik, a ne naoružana prethodnica velikosrpske politike. Na sastanku s rukovodstvom Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine održanim 24. prosinca 1991. u Sarajevu, savezni sekretar za narodnu obranu SFRJ general-armije Veljko Kadijević zatražio je razoružavanje svih paravojnih formacija i izvršavanje obveza Bosne i Hercegovine prema Armiji.[39] Iz istog razdoblja je ocjena Saveznog sekretarijata za narodnu obranu o stanju u Teritorijalnoj obrani Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine nakon pobjede višestranačja i podjele vlasti po nacionalnom principu. HDZ je ocijenjen kao eksponent politike "koja niti želi, niti hoće da ostane u bilo kakvoj Jugoslaviji, već isključivo u sastavu samostalne NDH, čime objektivno razbija BiH i ako se deklarativno izjašnjava za samostalnu i suverenu BiH".[40] Ponašanje SDS-a je ocjenjeno sukladno globalnim interesima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, da živi u jednoj državi pa je s tim usuglašen i njihov stav prema TO, iako stranka organizira ilegalno svoj obrambeni sustav. SDA je stavljena u isti koš s HDZ-om, s tim da je stav "prema JNA i TO [...] umjereniji u odnosu na HDZ, ali je u suštini samo profitabilan i sadržan u namjeri ne velikog zamjeranja, zbog činjenice većeg grupisanja JNA na prostoru Republike". Zaključeno je i da se SDA ilegalno naoružava "a preko jedinica MUP nastoji da TO transformiše u republičku vojsku".[41] Daljnjim praćenjem stranačkog naoružavanja JNA je u prvoj polovici ožujka zaključila da SDA preko Patriotske lige i Muslimanskog omladinskog saveza stvara vojnu organizaciju. HDZ i HSP također.[42] Na prijelazu iz 1991. u 1992. Bosna i Hercegovina je zemlja tri duboko podijeljena naroda s tri različita pogleda na njenu budućnost.

Usprkos izjavama, odnosno glasnom razmišljanju hrvatskog predsjednika s kraja 1991. o podjeli Bosne i Hercegovine i sastanaka s predstavnicima

[39] Vojno-sigurnosna agencija Ministarstva obrane Republike Hrvatske (dalje VSA MORH) Komanda 2. vojne oblasti od 21. 1. 1992., Komandi 10. korpusa, Zabeleška iz izlaganja saveznog sekretara za narodnu odbranu generala armije Veljka Kadijevića na sastanku sa rukovodstvom SR Bosne i Hercegovine, održanom u Sarajevu 24. decembra 1991. godine.

[40] VSA MORH: Komanda 2. vojne oblasti od 21. 1. 1992., Komandi 10. korpusa, Stanje i problemi u TO SR BiH.

[41] VSA MORH: Komanda 2. vojne oblasti od 21. 1. 1992., Komandi 10. korpusa, Stanje i problemi u TO SR BiH.

[42] VSA MORH: Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 25/142-551 od 12. 3. 1992., Komandi 530 PoB, Informacija o situaciji u BiH. Podaci o naoružavanju SDS-a nisu dati što je značilo kraj samoproklamirane politike ekvidistancije prema "paravojnim" skupinama jer je upravo teklo naoružavanje SDS-a. Komanda 2. VO, Pov. br. 16/28-3 od 2. 3. 1992., Komandi lad PVO/46. pOB, Predaja AP 7,62 mm. Faksimil naredbe u S. ČEKIĆ, n. dj., 366.

HDZ-a BiH, bosanskohercegovački Hrvati su sudjelovali na referendumu za suverenu i neovisnu Bosnu i Hercegovinu 29. veljače i 1. ožujka 1992. Na referendum je izišlo 64,31% upisanih birača, od kojih je potvrdno glasovalo 99,44%. Referendum je bio jedna od osnova zbog kojeg je 6. travnja 1992. Europska zajednica s državama članicama priznala Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu kao neovisnu i suverenu državu u postojećim granicama.[43]

Politička disolucija BiH

Ratna događanja iz 1992. imala su političku pripremu u 1991. godini. Nakon stranačkih razmimoilaženja s političkim partnerima bosanskohercegovački Srbi pokreću 24. listopada 1991. rastroj Bosne i Hercegovine osnivanjem Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[44] Na osnovi referenduma srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 9. i 10. listopada 1991. verificirane su i 21. listopada 1991. proglašene srpske autonomne oblasti u Bosni i Hercegovini.[45] Slijedeći korak je bila "Odluka o ustroju Srpske Republike Bosne i Hercegovine" od 21. prosinca 1991., koja je provedena u djelo 9. siječnja 1992. godine.[46] Proces prestrojavanja središnjih republičkih organa vlasti na području Bosne i Hercegovine gdje su Srbi bili većinski ili u velikom postotku, na srpsku nacionalnu razinu doveden je tako do samog kraja. Završni dio učinit će 2. vojna oblast JNA odnosno njen sljedbenik Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine od travnja do lipnja 1992.

Uz Srbe pokazali su i bosanskohercegovački Hrvati potrebu za samoorganiziranjem u državi koja je to svakim danom bila sve manje. Zbog toga je 18. studenog 1991. donesena "Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" s kojom je odlučeno da će "Zajednica... štovati demokratski izabranu vlast Republike Bosne i Hercegovine dok postoji državna nezavisnost Bosne i Hercegovine u odnosu na bivšu ili svaku drugu Jugoslaviju".[47] Proces obrambene organizacije imao je potporu iz Hrvatske prvenstveno zbog teške i neizvjesne situacije u kojoj se Republika Hrvatska tada nalazila, kojoj je dio teritorija bio zaposjednut od JNA i pobunjenih Srba.

---

[43] K. TRNKA, n. dj., 29.

[44] Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 24. 10. 1991. S. ČEKIĆ n. dj., 270.-272.

[45] Odluka o verifikaciji proglašenih Srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini od 21. 11. 1991., S. ČEKIĆ, n. dj., 275.-276.; Istog dana Skupština srpskog naroda u BiH je priznala Republiku Srpsku Krajinu "kao federalnu jedinicu Jugoslavije". Odluka Skupštine srpskog naroda u BiH o priznanju Republike Srpske Krajine od 21. 11. 1991., ISTI, 277.

[46] Odluka Skupštine srpskog naroda da se pristupi formiranju Republike Srpske Bosne i Hercegovine od 21. 12. 1991., S. ČEKIĆ, n. dj., 30., 278.

[47] Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna od 18. 11. 1991., (pročišćeni tekst) *Narodni list HZ Herceg-Bosna*, rujan 1992., 2.-3.; S. ČEKIĆ, n. dj., 310.-311. Kao i u prethodnom slučaju autor dokument nekritički interpretira kao Odluku "Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine o proglašenju "Hrvatske države" u Bosni i Hercegovini"; Odluci je navodno prethodio sastanak predsjednika kriznih štabova Hercegovačke i Travničke regionalne zajednice u Grudama 12. studenog 1991. godine, na kojem je zaključeno "da hrvatski narod u Bosni i

Teritorijalni izgled Bosne i Hercegovine

Kako uspostaviti odnos između državne suverenosti Bosne i Hercegovine i prava njenih naroda na samoopredjeljenje, pitanje je o kojem su rasprave počele 1991. godine, sredinom listopada.[48] Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine usvojila je 14. listopada 1991. Memorandum (pismo o namjerama) i Platformu o položaju BiH sa stavom "da je Bosna i Hercegovina demokratska suverena država i da nije spremna prihvatiti nikakvo ustavno rješenje buduće jugoslovenske zajednice u kojoj ne bi bile istovremeno i Srbija i Hrvatska".[49] Za Hrvate taj stav je već bio anakronizam, Jugoslavija se raspadala a BiH je bila Jugoslavija u malome. Muslimani za Hrvate i Srbe u vojnom smislu još nisu protivnici, ali ni saveznici iako je pokušan povijesni sporazum sa Srbima.[50] Na političkoj razini međusobni odnos (protivnici) je bio jasniji. Takav odnos traje do travnja 1992. kada se otvara nova stranica bosanskohercegovačke povijesti.

Rasprave i pregovori o budućem ustroju Bosne i Hercegovine na međunarodnoj razini počeli su u veljači 1992. u Lisabonu gdje je dogovoreno da BiH ostaje u okviru svojih granica, a da će se buduće ustrojstvo BiH zasnovati na nekoliko entiteta (konstitutivnih jedinica). Dogovoren je nastavak pregovora uz posredovanje Europske zajednice. SDA je zagovarala unitarnu BiH "čija je suština u postojanju jedinstvene centralne vlasti i moguće lokalne samouprave u konstitutivnim delovima Republike". HDZ je bila za federalizaciju BiH, a SDS za konfederalnu BiH u odnosu na Jugoslaviju.[51]

Od tada pa ubuduće Međunarodna zajednica u svom posredništvu Bosnu i Hercegovinu percipira kao složenu državu u priznatim državnim granicama. Predlagana mirovna rješenja odbacivana su nakon borbi na terenu.

Do kolovoza 1992. neuspjeh je pretrpio plan portugalskog diplomate Cutillera, koji je u ime Europske zajednice predlagao konstitutivne jedinice u čijem bi uspostavljanju prevladavao nacionalni princip. Nakon toga je uz zvukove rata slijedio Vance-Owenov plan koji je predviđao uspostavljanje deset

---

Hercegovini mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku koja treba dovesti do realizacije našeg vjekovnog sna-zajedničke hrvatske države." Zaključci su govorili o strategiji bosanskohercegovačkih Hrvata koja je bila "stvaranje Suverene Hrvatske u njenim i etničkim i povijesnim (sada mogućim) granicama". Zaključci zajedničkog sastanka Hercegovačke regionalne zajednice i Travničke regionalne zajednice od 12. 11. 1991., S. ČEKIĆ, n. dj., 306.-309. Autor Zaključke interpretira kao Odluku "Takozvane "Hercegovačke regionalne zajednice" i takozvane "Travničke regionalne zajednice" o formiranju "Hrvatske države" što je iskrivljivanje pojma. S obzirom na vrijeme nastanka knjige, interpretacija je odraz gledanja na nastanak Hrvarske Republike Herceg-Bosne. Uvodni dio odluke koji pojašanjava povijest donošenja izaziva sumnju da je možda riječ o krivotvorini. Prije konačnog zaključka o valjanosti bilo bi nužno konzultirati zapisnike iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske oko nadnevaka koji se spominju u uvodu.

[48] "Pregovori o teritorijalnoj razmjeni", *Dani* (Sarajevo), septembar/rujan 1998. (specijalno izdanje), 74.-82.

[49] K. TRNKA, n. dj., 27.

[50] Mehmedalija BOJIĆ, *Historija Bosne i* Bošnjaka, TKD Šahinpašić, Sarajevo 2001., 351.-356.

[51] VSA MORH: Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 25/142-551 od 12. 3. 1992., Komandi 530 PoB, Informacija o situaciji u BiH.

provincija "zasnovanih na geografskim, ekonomskim i drugim kriterijima, pri čemu nazivi provincija ne mogu upućivati na nacionalna obilježja".[52] Stajalište s kojeg polazi plan stanje je na terenu. Čini se da su Hrvati i Srbi bili zadovoljni prostorom koji su nadzirali. Područje srednje Bosne, u kojem su bile izmiješane postrojbe Operativne zone HVO Srednja Bosna i 3. korpusa ABiH trebalo je podjelom na provincije biti razriješeno. Uvjeren u kraj rata Glavni stožer HVO prvih dana siječnja poduzimao je mjere da ispuni "obaveze proistekle iz konferencije u Ženevi", te je od podređenih tražio dostavu zapisnika o minskim poljima i procjenu ljudstva potrebnog "za kontrolu dostignutih linija".[53] Sa svoje strane Narodna skupština Republike Srpske donijela je 17. prosinca 1992., Deklaraciju o završetku rata, u kojoj se između ostalog zaključuje da je "etničko-vjerski rat u bivšoj BiH za Republiku Srpsku završen i da je srpski narod odbranio svoju samostalnu i suverenu državu - Republiku Srpsku".[54] Armija BiH je sa svoje strane podigla bojevu spremnost postrojba sugerirajući da "gdje god je to moguće treba ofanzivno djelovati jer svaki vojnički uspjeh je velik doprinos vojničkoj i političkoj pobjedi nad agresorom".[55]

Nakon neuspjeha Vance-Owenovog plana slijedio je također neuspješni Owen-Stoltenbergov plan koji je Bosnu i Hercegovinu vidio kao uniju triju nacionalnih republika.[56] Uključivanje Sjedinjenih Američkih Država u mirovne pregovore dovelo je do prekida bošnjačko-hrvatskog sukoba i potpisivanja Washingtonskog sporazuma 18. ožujka 1994.[57]

Obrambeni napori

Vrijeme do početka rata u Bosni i Hercegovini karakteriziraju pripreme stranaka za rat. Intenzitet tih priprema nije jednak poglavito iz razloga što je početna etapa različita. Već je trka u naoružanju znakovit odraz krize i međunacionalnih odnosa na široj razini. Sva tri konstitutivna naroda se naoružavaju tajno i zasebno. Po istom se principu i ustrojavaju. Prednjačila je SDS koju je oružjem opskrbljivala posrbljena JNA.[58]

Hrvati u organizaciji HDZ također dolaze do oružja, doduše u znatno manjim količinama nego Srbi, no dovoljnim da se postupno umanji osjećaj inferiornosti nakon što je JNA razoružala republičku Teritorijalnu obranu.

---

[52] K. TRNKA, n. dj., 33.-34.

[53] HZ H-B, GS HVO, Broj: 01-10/93 od 8. 1. 1993., Zapovjednicima OZ, Zapovjed; Glavni stožer HVO, Dj. br. 01-57/93 od 13. 1. 1993., OZ JI/H, Zahtjev.

[54] "Donošenje Deklaracije o završetku rata ne znači da je rat završen, već izražava spremnost srpskog naroda", kaže se dalje u Informaciji, "a da li će, i kada biti završen zavisi od spremnosti muslimansko-hrvatske koalicije a agresorske vojske države Hrvatske da se rat završi". GŠ VRS, Pov. Br. 17/11-75 od 23. 12. 1992., Informacija.

[55] R BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Djelov. br. 02-107/93 od 6. 1. 1993., Komandama - Zapovjedništvima svih jedinica, Preduzimanje mjera pune borbene gotovosti, Upozorenje.

[56] David OWEN, *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1998., 127.-270.

[57] K. TRNKA, n. dj., 33.-41.

[58] O tome opširno S. ČEKIĆ, n. dj., 168.-200.

Kod Muslimana je stanje najnepovoljnije, zbog raskoraka između političke elite i naroda, iako su prvi koraci u naoružavanju učinjeni vrlo rano. Patriotska liga (PL) osnovana je u proljeće 1991. godine[59] kao stranačka paravojna postrojba.[60] Potom je u sarajevskom Domu milicije 10. lipnja 1991. na sastanku "vodećih bošnjačkih javnih radnika iz cijele Jugoslavije,[61] pod okriljem SDA osnovano [...] Vijeće nacionalne obrane muslimanskog naroda s PL kao vojnim krilom".[62]

Na vojnom savjetovanju Patriotske lige u selu Mehurići kod Travnika održanom 7./8. veljače 1992. zaključeno je da se raspolaže sa 60 do 70 tisuća naoružanih članova.[63] Koncem veljače donesena je i usvojena "Direktiva za odbranu suvereniteta" iz koje je razvidno da Patriotska liga razbijačkim snagama BiH drži "SDS sa jugoslovenskom armijom i ekstremno krilo HDZ".[64] Po Direktivi glavna zadaća trebala je biti "zaštita muslimanskog naroda, očuvanje integriteta i cjelovitosti BiH, kako bi se obezbjedilo i ubuduće dalji zajednički život svih naroda i narodnosti na državnoj teritoriji BiH." U točci 3. poziva se "narod Sandžaka, Kosova i Makedonije da se solidarišu sa našom pravednom borbom i odmah otpočnu borbena dejstva u cilju vezivanja snaga neprijatelja i slabljenja njegove udarne moći na prostoru BiH. Istovremeno uspostaviti kontakt, suradnju i koordinaciju na zajedničkim dejstvima sa hrvatskim narodom u BiH protiv zajedničkog neprijatelja".[65] No to nije jedina nelogičnost Direktive iz koje je dat samo izvod, jer Sefer Halilović očito drži da još nije vrijeme za upoznavanje javnosti s njenim cijelim sadržajem.

Nakon izbijanja sukoba u Sarajevu Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 8. travnja proglasilo Teritorijalnu obranu svojom oružanom silom, na što je politički vrh bosanskohercegovačkih Hrvata oštro reagirao. "Odluka Predsjedništva Bosne i Hercegovine o Teritorijalnoj obrani BiH,

[59] Patriotska liga je navodno osnovana 1. ožujka 1991. u Sarajevu. Prvu smotru imala je 16. lipnja iste godine u okolici Sokoca. *Stručni leksikon osnovnih vojnih i ratnih političko-pravnih pojmova*, Uprava za politička pitanja Armije BiH, Sarajevo 1996., 166.-167.; Po kronologiji zbornika radova o ratu u Hrvatskoj i BiH (iz Budimpešte 1999.) članovi vojno-političkog krila Patriotske lige su imali u svibnja 1991. prvi sastanak na planini Trebević. *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 1999., 378.

[60] R. Mahmutćehajić osporava da je "Patriotska liga [...] bila uobličena tako da bi danas neko mogao reći - eto, oni su prije rata napravili paravojnu organizaciju". "Kada sam Izetbegoviću i Čengiću govorio da se treba pripremati za odbranu, oni su to slušali sa prezirom: zato Izetbegović danas ne voli govoriti o Patriotskoj ligi", *Slobodna Bosna*, (Sarajevo), 9. 3. 2000., 32.; Stav je nakon čitanja Direktive za odbranu suvereniteta Glavnog štaba Patriotske lige od 25. veljače 1992. neodrživ. Sefer HALILOVIĆ, *Lukava strategija*, "Matica", Sarajevo 1997., 222.-223.

[61] Izetbegović to prešućuje, tvrdi da je riječ samo o predstavnicima iz BiH. A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 95.

[62] *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 378.

[63] S. HALILOVIĆ, n. dj., 148.

[64] Vremenom će ekstremno krilo HDZ-a prerasti u ustaški ili fašistički dio HDZ-a. Usp. S. ČEKIĆ, n. dj., 223, 344; Mustafa IMAMOVIĆ, "Agresija na Bosnu i Hercegovinu i njene neposredne posljedice", *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i borba za njen opstanak 1992.-1995. godine*, Sarajevo, 1997., 9.

[65] S. HALILOVIĆ, n. dj., 222.-224.

također od 8. travnja 1992. godine u ovom trenutku je politički nepromišljena. To isto Predsjedništvo od početka napada na hrvatski narod je šutjelo o zločinima nad Hrvatima. Ono ni sada nedovoljno glasno govori o tragediji hrvatskih naselja i ljudi od Ravnog, Neuma, Kupresa do Mostara. Zbog toga Hrvatska zajednica Herceg-Bosna ne prihvaća iskompromitiranu TO kao svoju vojnu strukturu".[66] Vojni dio HVO-a službeno je osnovan 8. travnja 1992. "kao vrhovno tijelo hrvatske obrane u Herceg-Bosni" s Glavnim stožerom na strategijskoj razini i općinskim stožerima HVO na lokalnoj (općinskoj) razini. Svi ostali vojni sastavi smatrani su nelegalnim ili neprijateljskim.[67]

Uz prihvaćanje TO BiH svojom oružanom silom, bosanskohercegovačko Predsjedništvo, odnosno njegov muslimansko - bošnjački dio pokrenuo je pregovore sa Štabom Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ s namjerom počinjanja procesa "koji će na kraju dovesti ili do izlaska JNA iz Bosne i Hercegovine ili do njene radikalne transformacije, s tim da se na kraju tog procesa ona pretvori u bosansku armiju, odnosno, u oružane snage BiH".[68] Ti pregovori su nedvojbeno na relaciji bosanskohercegovački Muslimani - Srbi i u njima su bosanskohercegovački Hrvati potpuno ignorirani.[69] Razdoblje neuspješnih pregovora s JNA i Jugoslavijom završava 20. lipnja 1992. kada Predsjedništvo RBiH proglašava ratno stanje.[70]

Sukobi

Sa srpskih etničkih područja, na koja je tijekom 1991. i 1992. iz Slovenije i Hrvatske izvučena ratna tehnika i vojska, JNA je krenula u rat za zaokruživanje prostora koji su Srbi doživljavali svojim. U toj prvoj etapi rata je JNA, odnosno od 21. svibnja Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, pokušavala brzim manevrom oklopnim postrojbama na ravničarskim područjima staviti pod nadzor sve što se bez velikog naprezanja moglo uzeti. Brzi uspjesi postignuti su u istočnoj Bosni na područjima većinski naseljenim Muslimanima. Na području jugozapadne Bosne osim uspjeha na Kupresu pretrpljen je dvostruki neuspjeh na hrvatskim područjima oko Livna. Pretrpljen je neuspjeh i u pokušaju zauzimanja Sarajeva, kao i u dolini Neretve. Koncem ožujka počele

[66] SVA MORH: HVO, Glavni stožer, Br. Z-01-11 od 10. 4. 1992., Svim općinskim stožerima HVO, Zapovijed

[67] SVA MORH: HVO, Glavni stožer, Br. Z-01-11 od 10. 4. 1992., Svim općinskim stožerima HVO, Zapovijed; Istog su dana Krizni štabovi i općinski štabovi TO preimenovani u Općinske stožere HVO. SVA MORH: HVO, Glavni stožer, Br. 01-92/92 od 10. 4. 1992., Svim općinskim stožerima HVO, Zapovijed.

[68] A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 115.

[69] Čvrsto uporište za ovu tvrdnju imamo upravo kod Alije Izetbegovića i načina na koji je komponirao svoju priču o Bosni i Hercegovini. On naime nema moralnih dilema oko pregovora bez sudjelovanja Hrvata. Dijelom zbog toga što pregovorima sa Štabom Vrhovne komande (Branko Kostić i Blagoje Adžić) na prvi pogled zaobilazi bosanskohercegovačke Srbe, a dijelom što je pregovore između Mate Bobana i Radovana Karadžića iz svibnja 1992. u Grazu stavio mjesec dana ranije u 5. i 6. travanj 1992. Nakon toga on nema moralnu dilemu da 26. travnja u Makedoniji bez Hrvata dogovara budući status JNA. A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 111.

[70] A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 115.

su teške višemjesečne borbe za Bosansku Posavinu. Na području Bosanske krajine gdje nije bilo većeg borbenog otpora počela je praksa etničkog čišćenja i stvaranja koncentracionih logora. Na područjima gdje oklopno-mehanizirane postrojbe nisu mogle doći do izražaja, kako zbog nepodesnog terena, tako i zbog organiziranijeg otpora uspjesi su znatno reducirani. Iza toga do uspjeha se dolazilo mukotrpno, uz velik napor ljudstva i tehnike kao što je to bilo u Bosanskoj Posavini i Jajcu.

Nasuprot Srbima prva faza rata kod Hrvata i Muslimana prolazi u nastojanju konsolidiranja obrane. U tom kontekstu značaj hrvatskih uspjeha veće je strateške težine od Armijinih iz jednostavnog razloga.[71] Na njih se vezala Hrvatska, koja je za oba ugrožena naroda bila logistička baza i oslonac. Borbena djelovanja Hrvatske vojske, odnosno Zbora narodne garde u zahvatu sjeverne i jugoistočne granice Bosne i Hercegovine uz međusobni oslonac s HVO-om, značila su i izravnu potporu TO BiH, kasnije ABiH u dubini, jer su borbenim djelovanjima vezala dio snaga bosanskih Srba i omogućila logistička i humanitarna prometovanja.[72] U toj prvoj etapi golog preživljavanja nema sukoba između HVO i TO, odnosno nema ih u značajnijem omjeru, tek incidenti u srednjoj Bosni u Uskoplju i Busovači. Postoje i slučajevi gdje Muslimani i službeno prepuštaju HVO-u organiziranje i vođenje obrambene politike.[73]

Borbena djelovanja u 1992. na području s većinskim i u znatnoj mjeri naseljenim hrvatskim pučanstvom, zapadnoj i sjeverozapadnoj Hercegovini, području velikih kraških polja, središnjoj Bosni, dolini Vrbasa i Posavini, prošla su u prvom redu u obrambenim djelovanjima hrvatskih i napadima srpskih snaga. Nakon višemjesečnih borbi postrojbe Vojska Republike Srpske (VRS) uz ojačanja iz sastava Teritorijalne obrane Republike Srpske Krajine

[71] Znakovito je da vojni publicisti iz redova ABiH pišući o prvim mjesecima rata težište stavljaju na obranu Sarajeva, dok borbena djelovanja na drugim područjima znatno manje analiziraju. Jedan od razloga je polazište da su u odnosu na ostala dva aktera "više konstituvni" a ti temelji uz vojsku koja u imenu ima naziv Bosne i Hercegovine povlači i nadzor nad Sarajevom kao glavnim gradom. Uspjesi postignuti od strane HVO-a i uloga HV u opstanku ABiH potpuno se ignoriraju. Usp. H. EFENDIĆ, 1998.; Jovan DIVJAK, "Prva faza rata 1992-1993: borba za opstanak i nastanak Armije RBiH", *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 181.-205.

[72] Glede toga, danas je prema tome primjetna kolektivna amnezija ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Hrvatskoj. Pripadnici TO BiH, odnosno ABiH ovisno o svom angažmanu iznose tvrdnje da je TO BiH ili Patriotska liga u prvoj fazi rata obranila Bosnu i Hercegovinu, što je teško održiva konstrukcija. Naime u prvoj etapi rata, veći dio Druge (sarajevske) i dijelovi Četvrte (podgoričke) vojne oblasti, odnosno kasnija Vojska Srpske Republike BiH bila je vezana borbama s Hrvatskom vojskom i HVO-om. TO BiH je vezala za sebe cijeli Sarajevski korpus (bivši 4. korpus JNA), i dijelove 2. krajiškog korpusa (dijelovi bivšeg 9. i 10. korpusa JNA), dok je glavnina 1. krajiškog, Hercegovačkog i Semberijskog korpusa bila u borbama s HV i HVO-om.

[73] Skupština općine Mostar, Krizni štab općine, Br. 427/92 od 29. 4. 1992., Odluka. *Mostarsko jutro*, 13. 9. 1992., 5.; Krizni štab općine Maglaj povjerio je 2. lipnja 1992. HVO žepče, Zavidovići, Maglaj i Teslić obranu općine Maglaj. Krizni štab općine Maglaj, Br. 01-98-1/92 od 2. 6. 1992., Odluka. Odluka je stavljena izvan snage 22. ožujka 1993. Ratno predsjedništvo opštine Maglaj, Br. 01-023-108/93 od 22. 3. 1993., Odluka o prestanku važenja odluke Opštinskog kriznog štaba o odbrani opštine Maglaj od Srbo-četničke agresije. Prijepis i faksimili odluka u Anto MARINČIĆ, *Općina Žepče ili ključ za funkcioniranje Federacije Bosne i Hercegovine*, Ceres, Zagreb 2000., 30., 58., 218.

uspjele su zauzeti veći dio Posavine i sačuvati za njih strateški značajnu vezu sa Srbijom (koridor) i zauzeti Jajce.

Padom Jajca i Bosanske Posavine za HVO je rat s VRS doveden u pat poziciju.[74] Uz pomoć Hrvatske vojske, HVO je uspješnom obranom Livna, Šujice, dijela doline Vrbasa i srednje Bosne, i posebno uspješnim djelovanjem u dolini Neretve, gdje je stavljen pod nadzor Mostar, uglavnom došao u pat poziciju sa Srbima. Iza toga postoje samo pozicijske borbe, od kojih su povremeni izuzeci Usora i dijelovi posavske bojišnice. Napadna djelovanja na Podveležju u operaciji "Bura" s početka studenog 1992. završila su bez većih uspjeha.[75] Namjera oslobađanja Kupresa koja je razrađivana krajem 1992. ostala je do studenog 1994. samo nerealizirana zamisao. Nekoliko sastanaka između vodstava bosanskih Srba i Hrvata izvan BiH tijekom 1992., čini se da nisu urodili konkretnim učincima. Rezimirajući događanja iz 1992. godini načelnik Glavnog stožera HVO zaključio je da snage "HVO i pored dosta problema i poteškoća pod svojom kontrolom uspješno drže 70% slobodnog prostora u BiH, te da je Stvarajući svoje oružane snage na prostorima HZ H-B, Hrvatski narod obranio [...] sebe i najveći dio Muslimana".[76] Značajka vojnog krila HVO je milicijska organizacija, ustrojena po općinama, nepokretna s naglašenom defanzivnom značajkom. Pokretnije su profesionalne postrojbe koje su bile malobrojne, i koje su kvalitativan pomak doživjele u 1994. grupiranjem u gardijske brigade i nekoliko podstožernih postrojbi razine pješačke bojne. Na koncu 1992. HVO je imao oko 45.000 ljudi u četiri operativne zone. Postrojbe Operativne zone Jugoistočna Hercegovina bile su s 95% najviše popunjene a Operativne zone Posavina najmanje s oko 40%. Ostale dvije operativne zone Srednja Bosna i Sjeverozapadna Hercegovina imale su na broju oko 60% ljudstva potrebnog po ustroju. U profesionalnim postrojbama HVO je imao 855 pripadnika, od čega 85 časnika, 91 dočasnika i 670 vojnika.[77]

Najmanje razloga za zadovoljstvo imala je Armija Bosne i Hercegovine. Ona je na kraju 1992. godine imala pod svojim nadzorom najslabiji odnos između brojnog stanja i područja koje je nadzirala. Za razliku od HVO-a, Armija BiH je u jesen 1992. prešla na korpusnu organizaciju po uzoru na JNA stvarajući manevarske i postrojbe prostorne strukture. Za usporedbu s HVO-om 3. korpus ABiH je po izjavi svog zapovjednika krajem studenog 1992. imao "preko 40.000 naoružanih ljudi".[78] Najveća slabost te vojske u odnosu na HVO bio je lošiji odnos u oruđima za potporu u odnosu na

[74] Inače kod kritičara F. Tuđmana riječ je o dogovorenoj razmjeni teritorija, posebno oko Bosanske Posavine za što se ne daju dokazi. Usp. *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 1999., 389.; I. BANAC, n. dj., 145.; A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 131.

[75] RBiH, TG-1 Konjic od 8. 11. 1992., ŠVK OS RBiH, Dnevni izvještaj.

[76] Glavni stožer HVO, Ur. broj: 01-240 od 04. 02. 1993., Vladi HZ H-B, Izvješće za period od 14. 4. 1992. do 31. 12. 1992.

[77] Glavni stožer HVO, Ur. broj: 01-240 od 04. 02. 1993., Vladi HZ H-B, Izvješće za period od 14. 4. 1992. do 31. 12. 1992.

[78] Općinski stožer - Novi Travnik, Broj: 362/92 od 26. 11. 1992., Izvješće zapovjednika Općinskog stožera Novi Travnik sa sastanka sa Armijom BiH Novi Travnik.

broj pješaka.[79] Usprkos brojnosti ABiH osim što je sačuvala Sarajevo, Bihać i Goražde, nije do kraja 1992. imala rezultata vrijednih pažnje u napadnim djelovanjima. Ona na kraju godine još nije bila u pat poziciji prema bosanskohercegovačkim Srbima zbog nestabilne bojišnice u istočnoj Bosni.

Sasvim je drugačiji odnos bio godinu dana kasnije nakon višemjesečnih sukoba s Hrvatskom vijećem obrane. Sumirajući bošnjačko-muslimanski rat s Hrvatima zapovjednik ABiH je u veljači 1994. rekao da je "HVO eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna. Znači, kompletna jedna pokrajina po Vens-Ovenovom planu sa centralom u Travniku".[80]

Odnos Republike Hrvatske prema obrani BiH

Odmah po eskalaciji sukoba u BiH general zbora Martin Špegelj, kao glavni inspektor obrane hrvatskog Ministarstva obrane zatražio je 7. travnja 1992. od ministra obrane Republike Hrvatske da se s područja Operativne zone Rijeka ustroji skupina od oko 1200 vojnika (uglavnom Muslimana) i uputi u Bosnu i Hercegovinu.[81] Zahtjev je prihvaćen, s tim da u početku bude skupina od 300-400 vojnika, koji su zadržavali sva prava vojnika Hrvatske vojske "uključujući i mjesečna novčana primanja" uz obvezu skidanja oznaka Hrvatske vojske i drugih identifikacijskih dokumenata.[82] Ministar obrane Republike Hrvatske tih je dana dozvolio da se "Hrvatskoj muslimanskoj stranci za potrebe obrane agresiji izloženog pučanstva izda određena količina obrambenih sredstava i strjeljiva u skladu s [...] mogućnostima" Hrvatske vojske.[83] Praksa izdavanja naoružanja i streljiva za potrebe Muslimana, odnosno Bošnjaka od strane tijela Republike Hrvatske trajala je najkasnije do travnja 1993.[84] Koliko je toga stiglo na zadano odredište, zbog zaustavljanja od strane HVO-a i preusmjeravanja od strane ABiH tek će trebati istražiti. Sredstva upućena 4. kor-

[79] Na samom kraju 1992. HVO je u Operativnoj zoni Srednja Bosna imao topništvo koje je po mjerilima JNA bilo slabije od onog koje je ustrojbeno imala jedna pješačka brigada. Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna, IZM Travnik, Br. 19118/92 od 29. 12. 1992., Glavnom stožeru HVO, Podaci o oruđima.

[80] Rasim DELIĆ, *Armija ključ mira*, Vojna biblioteka, Sarajevo 1994., 19. U Delićevoj knjizi iz 2001. taj se govor stavlja u 5. ožujka 1994. a ne 26. veljače 1994. Uz to se razlikuje u pojedinim dijelovima i riječima. Rasim DELIĆ, *Čast je braniti Bosnu*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2001., 251.

[81] SVA MORH: Glavni inspektor obrane, Kl. 822, Ur. br. 512-20-92-01 od 7. 4. 1992., Ministarstvu obrane.

[82] SVA MORH: Glavni stožer HV, Kl. 8/92-01/23, Ur. br. 5120-03-92-9 od 9. 4. 1992., Zapovjedniku OZ Rijeka.

[83] SVA MORH: Ministarstvo obrane, Ur. br. 512-01-92-181 od 10. 4. 1992., Načelniku GS HV; Ministar obrane je istog dana dao nalog svom pomoćniku da se Muhamedu Zuliću, ministru u Vladi RH za "potrebe obrane napadnutog muslimanskog pučanstva" izda 50 automatskih pušaka sa streljivom. SVA MORH: Ministarstvo obrane, Ur. br. 512-01-92-182 od 10. 4. 1992., Pomoćniku ministra.

[84] SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 25. 8. 1992., Tehničko - prometna uprava, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 27. 8. 1992., Odobrenje; SVA MORH: RH,

pusu ABiH usprkos zadržavanjima od strane HVO-a u većini su stizala na odredišta, bar do sredine ožujka 1993 Do sredine 1993. ABiH je po tvrdnji A. Izetbegovića usprkos embarga na oružje unijela u BiH 30 tisuća pušaka i strojnica, 20 milijuna metaka, 37 tisuća mina i 46 tisuća protutenkovskih raketa.[85] Nedvojbeno je da je ta količina oružja došla preko Hrvatske i teritorija bosanskohercegovačkih Hrvata jer je vlast u Sarajevu s Jugoslavijom bila u ratu, morskih luka nije imala, a zračni promet nad BiH je rezolucijom UN-a bio zabranjen i prekinut.[86]

Sredinom svibnja 1992. Glavni stožer Hrvatske vojske je nakon molbe za pomoć koordinatora za borbena djelovanja na području Sjeverna Posavina dao uputu zapovjedniku Operativne grupe Istočna Posavina s molbom da mu se pruži sva potrebna pomoć.[87] Od strane vojnog atašea Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj za pružanje pomoći na dragovoljnoj osnovi, angažiran je i general bojnik Hrvatske vojske Mate Šarlija - Daidža.[88] Za prikupljanje pomoći i upućivanje ljudstva u Bosnu i Hercegovinu u Zagrebu je osnovana Logistička baza "Handžar divizije".[89] Logistički centar, odnosno Glavni stožer za potporu bio je u Rijeci.[90]

Zbog primjedbi o nazočnosti pripadnika Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini zabranjena je 7. srpnja 1992. uporaba Hrvatske vojske izvan granica Republike Hrvatske "bez izričite zapovijedi Vrhovnog zapovjednika" Dragovoljci iz Hrvatske vojske, rodom iz Bosne i Hercegovine mogli su i dalje

Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 22. 9. 1992., SPC - Prečko, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 22. 9. 1992., SPC - Prečko, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 22. 9. 1992., SPC - Prečko, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 22. 9. 1992., SPC - Prečko, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 22. 9. 1992., SPC - Prečko, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 003-05/92-01/252, Ur. br. 512-07-06/92-01/252 od 16. 10. 1992., Tehničko prometnoj upravi, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 213-01/93-03/01, Ur. br. 512-08/93-01 od 26. 3. 1993., TPU MORH, Nalog; SVA MORH: RH, Ministarstvo obrane, Kl. 213-01/93-03/01, Ur. br. 512-08/93-01 od 30. 3. 1993., TPU MORH, Nalog.

[85] A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 119.-120.

[86] Zapovjednik Armije BiH Rasim Delić ustvrdio je 26. veljače 1994. na Tribini Vijeća bosanskomuslimanskih intelektualaca da je HVO u razdoblju od studenog 1992. do svibnja 1993. u potpunosti blokirao dotok materijalno-tehničkih sredstava za ABiH što je u očitoj koliziji s tvrdnjama predsjednika Izetbegovića. Rasim DELIĆ, *Armija ključ mira*, 18; Usp. A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 119.-120.

[87] SVA MORH: Glavni stožer HV, Kl. 8/92-01/23, Ur. br. 5120-03-92-17 od 14. 5. 1992., Zapovjedništvu OG "Istočna Posavina".

[88] SVA MORH: R BiH, Ured Republike Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj, Br. 572/92 od 12. 10. 1992., Ovlašćenje.

[89] R BiH, Ured Republike Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj, Br. 05-674/92 od 12. 11. 1992., Naredba; Pukovnik Efendić Hasan, Logističkoj bazi "Handžar divizije" Zagreb, Upućivanje jedinice u Cazinsku krajinu; R BiH, ABiH, Povjereništvo GŠ OS BiH za Hrvatsku Zagreb, Br. 35/92 od 4. 9. 1992., Potvrda.

[90] RBiH, Glavni štab za podršku BiH, Br. GŠ-01-18/92-RI/ST-O od 2. 10. 1992., Glavnom stožeru HVO.

ići “na ratište i braniti svoje domove”.[91] Zapovijed je imala nepovoljan odraz na angažman Hrvatske vojske u zahvatu državne granice, težišno u Bosanskoj Posavini.

Pomaka nije bilo ni nakon potpisivanja Sporazuma o prijateljstvu i suradnji između Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Zagrebu 21. srpnja 1992. Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman potpisani Sporazum ocijenio je povijesnim, a predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović ocijenio ga je važnim. U intervjuu koji je istog dana dao za Hrvatsku televiziju Izetbegović je objasnio da još nije vrijeme za vojni sporazum, koji bi srpski narod “sigurno shvatio kao prijetnju”, i da bi “bilo bolje ostaviti još malo prostora za djelovanje međunarodnih faktora”.[92]

O percepciji Muslimana prema Hrvatskoj svjedoči i posjet delegacije Muslimana Zapovjedništvu OZ Karlovac u kojoj su bili, pomoćnik vojnog atašea u Veleposlanstva BiH iz Zagreba, zapovjednik regrutno-mobilizacijskog centra RBiH u Hrvatskoj, časnik HV koji je radio na dobrovoljnoj osnovi za pomoć RBiH. Tražili su objekte blizu crte bojišnice prema Bihaću za smještaj postrojbe vojnih obveznika porijeklom iz Cazinske krajine. Posjet je zanimljiv zbog zaobilaženja strategijskih institucija RH koje su jedine mogle dati odobrenje za takav angažman.[93] Naposljetku je to Vojno izaslanstvo RBiH u RH zatražilo službeno 26. siječnja 1993. Iz zamolbe je vidljiv angažman Hrvatske vojske prema Bihaću, odnosno 5. korpusu Armije BiH.[94] Zanimljiva je i pojava da državna tijela R BiH za državljane BiH koji su ratovali u Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine traže priznavanje istog kao službovanja u oružanim snagama Republike Hrvatske.[95]

Hrvatsko-muslimanska vojna i politička suradnja

Politička i vojna suradnja SDA /TO, odnosno ABiH/ i HDZ /HVO/ u prvim mjesecima rata na ovom stupnju spoznaje, čini se da je bila dosta skromna. Razlog je jednostavan, obje strane su bile zabavljene same sobom, ustrojavaju se, ratuju sa Srbima, a Hrvati neuspješno pokušavaju sa Srbima postići dogovor o prekidu vatre i razgraničenju, dok Muslimani pregovorima s Jugoslavijom i bez Hrvata pokušavaju JNA staviti pod svoj nazor. U tom razdoblju odnos HVO - ABiH, odnosno HDZ - SDA na taktičkoj razini, različit je, od mjesta

[91] SVA MORH: Ministarstvo obrane od 7. 7. 1992., Uputa ministra obrane svim zapovjedništvima Hrvatske vojske.

[92] Dubravko MERLIĆ, *Slika na sliku*, Dual, Zagreb 1994., 37.

[93] SVA MORH: Zapovjedništvo OZ Karlovac, Kl. 81/93-01/01, Ur. br. 1078-16/1-93-15 od 12. 1. 1993., Glavnom stožeru HV.

[94] SVA MORH: R BiH, Ured Republike Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj, Br. 05-829/93 od 26. 1. 1993., Glavnom stožeru Hrvatske vojske.; “Moji zrakoplovi su preko 100 puta letjeli za Bihać: nekad smo to činili mimo znanja oficijelne vlasti u Hrvatskoj”, *Slobodna Bosna*, 16. 3. 2000., 44.

[95] SVA MORH: RBiH, Ured Republike Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj, Br. 04-2443 od 11. 3. 1993., Glavnom stožer MORH, Zamolba za rješavanje statusa državljana RH - boraca Armije R BiH.

do mjesta. Najskromnija je suradnja u mjestima gdje su Hrvati i Muslimani podjednako brojni i zbog toga ni jedna od strana ne može imati prevlast nad onim drugim. Posebno je to značajka u središnjoj Bosni. Već sredinom 1992. kod obje strane javljaju se slične pritužbe na račun onih drugih.[96] Pokušaj suradnje je neiskren kod obje strane, što je posljedica različitih ratnih ciljeva i interesa. Muslimani su se brzo postavili prema okruženju sa stavom da su najlegitimniji sudionik bosanskohercegovačke ratne drame, što Hrvati nisu prihvaćali i čemu nisu davali veću važnost. Do pokušaja suradnje između Hrvata i Muslimana doći će u srpnju 1992. zahvaljujući zauzimanju Republike Hrvatske. Republiku Hrvatsku na velika vrata u Bosnu i Hercegovinu "službeno" je uvela muslimanska strana postavivši odnos koji je dugoročno bio u njihovu korist i koji je najviše štete nanio bosanskohercegovačkim Hrvatima. Dobitna formula svodila se na pritisak Hrvatske na Hrvate u BiH radi viših interesa (interesa jedinstvene, a stvarno nepostojeće, odnosno nefunkcionirajuće Bosne i Hercegovine) i izravno optuživanje Hrvatske zbog pojedinih postupaka bosanskohercegovačkih Hrvata. Ilustrativan primjer je pismo A. Izetbegovića od 5. srpnja 1992. F. Tuđmanu[97] i Tuđmanov odgovor dan kasnije na to pismo.[98] Do 21. srpnja odnosi su dosta konfuzni. Potezi Hrvatske zajednice Herceg - Bosna odmah se tretiraju kao provedba politike iz Zagreba.[99] Sporazumom od 21. srpnja 1992. pokušano je unošenje reda u međusobne odnose, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali i stvaranja uvjeta za konstruktivnije odnose između Muslimana i Hrvata.[100]

U pokušaj hrvatsko-muslimanske suradnje spada i kratka epizoda s Hrvatskom strankom prava i njenim oružanim krilom Hrvatskim obrambenim snagama (HOS). Danas prevladava gledište da je HOS, kao miješana oružana skupina sastavljena od Hrvata i Muslimana, bio za muslimansko-hrvatsku suradnju.[101] Takvo gledište "prevelo" je ikonografski problematični i politički dvojbeni HOS iz rata u Hrvatskoj u skupinu za čijim se rasapom duboko žali, i kojoj je na "srcu" bila jedinstvena BiH. Pri tome se zanemaruje da je pogled HOS-a na Bosnu i Hercegovinu bio baštinjen na razdoblju Nezavisne Države Hrvatske, to jest na jedinstvenoj državnoj organizaciji Hrvatske i Bosne i Hercegovine.[102] No i HOS u cjelini nije funkcionirao

[96] HZ H-B, Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Str. pov. br. 1-5/4-2/92 od 22. 6. 1992. Predsjedniku HZ H-B, Izvješće o zbivanjima na području naše općine za dan 20., 21. 6. 1992. g.; RBiH, Glavni štab oružanih snaga, Odsjek Visoko, Br. 01/47-1 od 31. 7. 1992., Glavnom štabu OS RBiH, Stanje na teritoriji Travnika, N. Travnika, Bugojna i G. Vakufa, izvještaj. Prijepis izvješća u R. DELIĆ, *Čast je braniti Bosnu*, 637.-639.

[97] Dio Izetbegovićeva pisma Tuđmanu od 5. srpnja 1992. u Zdravko GAVRAN, *Kako su rušili Tuđmana*, Domovina TT, Zagreb 1992., 111.-112.

[98] Prijepis odgovora dr. F. Tuđmana na pismo Alije Izetbegovića u K. ROTIM, 1997., knj. I., 315.-316.; Izvod iz pisma u Z. GAVRAN, n. dj., 115.

[99] Z. GAVRAN, n. dj., 111-112.

[100] Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske od 21. srpnja 1992., *Mostarsko jutro*, 13. 9. 1992., 7.

[101] *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 389.

[102] "Ne smijemo dozvoliti da se pogrešna Bobanova politika prebija preko naših leđa. Mi smo apsolutno za jedinstvo hrvatskog naroda i za njegovu zajedničku obranu, ali smo isto tako za

jedinstveno na cijelom području BiH. Na području Mostara HOS je bio u zategnutim odnosima s HVO i blizak Armiji BiH do pogibije svog zapovjednika.[103] Sektor Službe državne sigurnosti Zenica koncem lipnja 1992. ocijenio je HOS produženom rukom HVO-a na području Novog Travnika, koji je tijekom sukoba 19. lipnja 1992. bio na strani HVO-a.[104] Do kraja 1992. HOS je izgubio značaj naoružanog čimbenika podijelivši se po etničkom principu.[105]

Nakon što je 21. srpnja 1992. potpisan Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske[106] stvoreni su uvjeti za suradnju između HVO i ABiH. Predsjedništvo RBiH je na sjednici održanoj 6. kolovoza 1992. prihvatilo HVO sastavnim dijelom Armije RBiH, kao i druge naoružane sastave koji su bili spremni stati pod zajedničko zapovjedništvo.[107] Do pokušaja suradnje do jeseni 1992. ipak nije došlo. Problem je bila činjenica u različitom pogledu na budućnost Bosne i Hercegovine u odnosu na tadašnjost. O problemima rječito govori neuspjeli sastanak predstavnika civilnih i vojnih predstavnika gornjovrbaske i lašvanske regije održan 15. kolovoza 1992. u Travniku. Dogovor nije postignut zbog međusobnog hrvatsko-muslimanskog optuživanja oko muslimanskog unitarizma i pitanja hrvatske krivice za nastalo stanje u regiji. Završavajući izvješće o sastanku predstavnik Općinskog stožera HVO Gornji Vakuf naveo je riječi predsjednika Skupštine općine Travnik "da gdje god su živjeli Srbi i Muslimani, nastradali su Muslimani, a gdje su živjeli Hrvati i Srbi, nastradali su Hrvati, ali gdje žive Hrvati i Muslimani, živi su i jedni i drugi, ali se nisu dogovorili".[108]

Na prvom zajedničkom sastanku visokih delegacija HVO, VRS i ABiH u Sarajevu 7. listopada 1992. načelnik Glavnog stožera HVO je zamjenika zapovjednika ŠVK ABiH upozorio "na sljedeće:

- da su oni iz Predsjedništva vojnog Zapovjedništva imali neposredne kontakte sa HOS-om i Kraljevićem (a oni su bili u mojoj [brigadira Milivoja Petkovića] neposrednoj blizini)

jedinstvo sa muslimanskim narodom. Mi od naše politike cjelovite Bosne i Hercegovine, odn. Hrvatske do Drine ne odustajemo. Svaka druga politika značila bi komadanje Herceg-Bosne i stvaranje nove srpske države s ovu stranu Drine, što bi bila propast za hrvatski muslimanski narod" napisao je u jednom pismu Darku Kraljeviću predsjednik HSP-a i vrhovni zapovjednik HOS-a Dobroslav Paraga. HDA, ZDRBiH, k. 4379: Glavni stožer HOS-a od 21. 8. 1992., Bojniku Darku Kraljeviću.

[103] Zapovjedništvo Ratnog stožera HOS-a za Hercegovinu od 28. 5. 1992., Obavijest.

[104] Centar službi bezbjednosti, Sektor SDB Zenica od 27. 6. 1992., Službena zabilješka.

[105] RBiH, ABiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Str. pov. br. 01-262/92 od 29. 12. 1992., Logistici 4. korpusa, Organizacija jedinica ABiH i MUP-a u rejonu Blagaj.

[106] K. ROTIM, n. dj., knjiga I, 316.-317.

[107] RBiH, Ministarstvo obrane, Br. 01-110/92 od 9. 8. 1992., Glavnom stožeru HVO.

[108] Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Kraći osvrt na sastanak u Travniku održan 15. 08. 1992. god.

- da su uputili 12 časnika da se priključe HOS-u a nisu našli za potrebno da ih upute meni.
- da imaju svakodnevne kontakte sa gosp. [Arifom] Pašalićem koji je od mene udaljen svega 300 metara, da su imali želju stupili bi u kontakt i sa mnom [brigadirom Milivojem Petkovićem].
- da su nas čak smatrali paravojnom formacijom iako smo nastali prije Armije BiH.
- da su nas do sad mogli pomenuti bar preko sredstava priopćavanja.
- da nam uzimaju Muslimane iz postrojbi i sa položaja te formiraju neke svoje brigade".[109]

Predsjednici Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine imali su 1. studenog 1992. u Zagrebu susret o dogovoru i suradnji. Primjer te suradnje trebalo je biti Zajedničko zapovjedništvo na čelu s pukovnikom Jaganjcem[110] i generalom Praljkom, koje nije bilo prihvaćeno, u prvom redu s bošnjačko-muslimanske strane.[111] Problem je i kako nazvati ovo Zajedničko zapovjedništvo HVO i ABiH ili HV, HVO i ABiH zbog statusa generala Praljka koji je tada bio pomoćnik ministra obrane Republike Hrvatske.[112]

Dvovlašće

Velik kamen spoticanja u međusobnim odnosima HVO i ABiH, odnosno HDZ i SDA, jest postojanje dviju paralelnih, kako političkih, tako i vojnih struktura u miješanim područjima, središnjem dijelu Bosne i sjeverozapadnoj Hercegovini. Odraz su dubokog međusobnog nepovjerenja i različitog pogleda na budućnost Bosne i Hercegovine. Ilustriraju to rečenice jednog od članova ratnog predsjedništva SO Novi Travnik: "Fundamentalni problem Novog Travnika je dvije vlasti, HVO i naša, ko biva, regularna. Dolazi do kolizija i sukoba. I dalje će se to dešavati. Predsjedniku vlade ne daju bez iskaznice ući u Općinu. Bolje je podijeliti se. Opet ćemo se tući. Bilo je raznih ponuda, da Muslimani i Hrvati formiraju svoju vladu. Mi smo pokušavali da paritetno damo iz svake nacije po isti broj ljudi u vladi".[113] Problem je opći, javlja se od početka travnja 1992. i

[109] HVO, Glavni stožer, Br. 01-2331/92 od 12. 10. 1992., Predsjedniku HZ H-B, Izvješće o razgovorima u Sarajevu. Doduše nekoliko poziva HVO-u iz Sarajeva u Stjepan ŠIBER, *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1992.*, Rabic, Sarajevo 2000. Do sada nisam pronašao nikakve naznake da je bilo koje od tih pisama primljeno u Glavnom stožeru HVO-a što nije znak da nisu stigla u Mostar ili Grude.

[110] Predsjedništvo R BiH, Kabinet predsjednika od 4. 11. 1992., Jasminu Jaganjcu.

[111] "Jaganjac i Praljak su u nekom zajedničkom stožeru koji treba biti umjesto Vrhovne komande u Sarajevu. Šta li će sve ovaj rat donijeti?! Koga slušati? Divjak i Karić su zbunjeni", zapisao je svoje dileme časnik ABiH Mirsad Ćatić u osobni dnevnik 13. studenog 1992. Mirsad ĆATIĆ ČUPERAK, *Sjena nad Igmanom: ratni dnevnik, 1992.-1996.*, DALSA Bosna, Sarajevo, 2000., 235.

[112] TG Konjic od 4. 11. 1992., GŠ VK OS RBiH, Vanredan izvještaj.

[113] Općinski stožer - Novi Travnik, Broj: 362/92 od 26. 11. 1992., Izvješće zapovjednika Općinskog stožera Novi Travnik sa sastanka sa Armijom BiH Novi Travnik.

ostat će neriješen tijekom čitavog rata. Posebno je bio izražen u srednjoj Bosni, području na kojem je rat bio najintenzivniji. Raščlanjujući uzroke sukoba u Prozoru, zapovjednik Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina s pravom je zaključio da je jedini preventivan lijek za izbjegavanje takvih sukoba zabrana postojanja "dva zapovjedništva, dvije vojske, dvije logistike i sl.".[114] Slično je zaključio i zapovjednik 17. krajiške brigade ABiH ocijenivši da je jedan od problema neuspješne obrane Jajca bio i taj "što jedan grad brane dvije komande".[115]

Svakako je najpoznatiji pokušaj razrješavanja dvovlašća poznata zapovijed ministra obrane Republike Bosne i Hercegovine od 16. siječnja 1993. Navedena zapovijed ima 9 točki a pred širom javnošću se barata samo s onom pod rednim brojem 2. po kojoj su sve postrojbe ABiH koje se nalaze u provincijama 3, 8 i 10 podređuju Glavnom stožeru Hrvatskog vijeća obrane. Po prvoj točci Zapovijedi "Sve postrojbe Hrvatskog vijeća obrane, koje se u ovom trenutku nalaze na prostorima provincija 1, 5, 9 koje su ženevskim dogovorom proglašene Muslimanskim provincijama potčinjavaju se Glavnom štabu Armije Bosne i Hercegovine".[116]

S vojne točke gledišta zapovijedi se ne može ništa prebaciti. Ona je bila neuspjeli pokušaj definiranja područja odgovornosti i nadležnosti nakon koje su obje strane trebale imati jasniju sliku svog položaja u vremenu, prostoru i što je najvažnije ciljevima. No, čini se da je upravo to bio problem zašto je odbačena od jedne strane i zašto se na nju reagiralo politički, ali s naglaskom na vojnoj komponenti. Nakon toga slijedi razdoblje međusobnog nepovjerenja i optuživanja na obrambenom polju čiju suštinu izražava prepiska ministra obrane RBiH (Hrvat) i načelnika Štaba Vrhovne komande OS RBiH (Musliman).[117]

Stalni izvor nesuglasica između HVO i TO odnosno ABiH bio je upravo časnički kadar, od kojeg je dio imao za sobom borbeno djelovanje u Hrvatskoj protiv hrvatskog naroda. U HVO je dio časničkog kadra također imao iskustva iz rata u Hrvatskoj, naravno na drugoj strani. Obje ove skupine bile su, što ne treba čuditi, podozrive jedna prema drugoj, s tim da bivši oficirski kadar JNA nije svugdje blagonaklono gledan ni kod Muslimana-Bošnjaka.[118] Ne treba

[114] Zapovjedništvo OZ SZ/ Hercegovina, Broj: 135/92 od 10. 11. 1992., GS HVO HZ HB, Izvješće po zapovijedi br. 01-2437/92. GS HVO-a.

[115] "Krajišnici brane Jajce", *Bošnjak*, 4. 4. 1995. Feljton o 17. viteškoj krajiškoj brigadi (2).

[116] RBiH, Ministarstvo obrane, Broj: 01/93 od 16. 1. 1993., GS HVO, Zapovijed.

[117] Glavni stožer HVO, Dj. br. 01-193 od 30. 1. 1993., NŠVK OS R BiH, Odgovor na akt Str. pov. br. 106-1 od 26. 01. 1993. i zahtjev za prestanak sukoba; Glavni stožer HVO, Dj. br. 01-238 od 4. 2. 1993., Štabu A BiH, Prestanak svih djelovanja. Dokument nosi pogrešan nadnevak od 4. siječnja 1993.; Glavni stožer HVO, Dj. br. 01-259 od 9. 2. 1993., Štabu vrhovne komande OS R BiH; RBiH, Štab Vrhovne komande OS RBiH, Br. 001/167-22 od 9. 3. 1993., Ministru obrane R BiH; RBiH, Ministarstvo obrane, Br. 01-05/93 od 10. 3. 1993., Glavnom štabu ABiH; RBiH, Štab Vrhovne komande OS RBiH, Br. 001-167-138 od 11. 4. 1993., Ministru obrane RBiH. Primjerak pisma upućen je i načelniku Glavnog stožera Hrvatske vojske. Prijepis pisma u S. HALILOVIĆ, n. dj., 257; RBiH, Ministarstvo obrane, Br. 01-RI-11/93 od 14. 4. 1993., Štabu Vrhovne komande OS RBiH.

[118] HDA, ZDRBiH, k. 9987: Zapovjedništvo 4. korpusa, Dj. br. 02-1465-1/93 od 21. 3. 1993., Odjeljenju za prostorne strukture ŠVK OS R BiH, Analiza iskustava iz b/d jedinica prostornih struktura.

zaboraviti da je kod takvog tipa ljudi bila jaka potreba dokazivanja "pravovjernosti" pa nije bio rijedak slučaj da se deklarirani nadnacionalni Jugoslaven (uz to redovno i ateist) pretvori u radikalnog nacionalistu ili revnog ali novopečenog vjernika.[119]

Nakon tog sukoba počele su rasti tenzije unutar HVO-a koji je jedini imao izvjesnu multietičnost u svojim postrojbama, iako mu se ta činjenica lošom konstrukcijom negira.[120] Višenacionalne postrojbe na području BiH u većoj mjeri postojale su samo u HVO-u i to prvenstveno u operativnim zonama Jugoistočna Hercegovina i Bosanska Posavina. U Operativnoj zoni Srednja Bosna nije ih bilo a u Sjeverozapadnoj Hercegovini značajniji postotak je bio u brigadama "Petar Krešimir IV" iz Livna i "Rama" iz Prozora.[121] Da su takve postrojbe zbog miješanog sastava mogle doći u nezavidan položaj govori odgovor Zapovjedništva 42. brdske brigade ABiH sredinom travnja 1993. na ultimativnu zapovijed 1. brigade HVO, između ostalog i s rečenicom: "Napominjem, a Vi to dobro znate da se jedan veliki broj vojnika iz redova Muslimana nalazi u Vašim postrojbama, a oni su Muslimani i pripadaju ovome narodu, pa ne bi bilo dobro da se naruši određena organizacija i formacija Vaših postrojbi".[122] Nakon 30. lipnja 1993. kada je izdajom od strane veće skupine Muslimana vojnika HVO-a, došlo do pada vojarne Sjeverni logor u Mostaru i rasapa 2. brigade HVO, počeo je ubrzani proces razoružavanja nepouzdanih vojnika[123] koji je dovršen tek krajem 1993. osim na području Zbornog područja Orašje.[124]

S druge strane izvjesna multietičnost je postojala (na strategijskoj razini) u Štabu Vrhovne komande ABiH. No ona je bila formalna u svrhu stvaranja privida multietične opcije, čiji je najbolji primjer general Jovan Divjak.[125]

[119] Fikret Muslimović je vjerojatno najdojmljiviji primjer te radikalne transformacije koja je bila česta kod svih ratujućih strana.

[120] Za 18. prosinac 1992. godine u zborniku radova iz Budimpešte možemo pročitati da "HVO preuzima svu vlast na području koje kontrolira: raspušta legalne općinske skupštine, smjenjuje gradonačelnike i članove lokalnih uprava koji se protive konfrontaciji s Bošnjacima, te razoružava preostale vojnike Bošnjake (osim u Posavini). HVO i ARBiH uglavnom su nacionalno homogeni i snažno politički suprostavljeni". *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 1999., 391.

[121] Početkom lipnja 1993. brigada "Rama" imala je u svom sastavu 471 Muslimana ili 23,3 posto vojnika u brigadi. Brigada "Petar Krešimir IV" imala je 767 Muslimana odnosno 24,85 posto od broja vojnika, dok je brigada "Kralj Tomislav" iz Tomislavgrada, Kupresa i Posušja imala u svom sastavu 296 ili 9,69 posto Muslimana. HDA, ZDRBiH, k. 4474: Zapovjednišvo OZ S/Z H, Br. 01-5-260/93 od 8. 6. 1993., Odjelu obrane HZ HB, Izvješće o popuni brigada.

[122] Komanda 42. brdske brigade ("Bregava"), Br. 01-1024/93 od 18. 4. 1993., Zapovjedništvu brigade HVO "Knez Domagoj".

[123] GS HVO, Broj: 02-2/1-01-1245/93 od 30. 6. 1993., Odjelu obrane, Izvješće.

[124] Operativna zona "Bosanska Posavina", Br. 01-01/93-1434/2 od 19. 4. 1993., Načelniku GS HVO, Procjena.

[125] "U maju mjesecu podnio sam Vam ostavku zato što je u gradu Sarajevu bilo više nasilnih kriminalnih ponašanja prema građanima grada Sarajeva. Tom prilikom banditska grupa Topalović Mušana - Cace u ulici Maršala Tita teško je ranila mog sina Želimira. Na vaš zahtjev da razmislim i sagledam što bi to značilo za interes Bosne i Hercegovine, mislio sam da ozbiljno mislite da Vam trebam kao treći član konstitutivnog naroda u Štabu TO RBiH. Samo

Multietičnost ABiH naglo je porasla u jesen 1993. udarom na HVO postrojbe u pojasu nadležnosti 1. i 2. korpusa ABiH i njihovo prevođenje u ABiH.[126]

Posljedice etničkog čišćenja

Veliki problem muslimansko-hrvatskih odnosa izazvala je treća, srpska strana, svojim osvajačkim pohodima i etničkim čišćenjem. Ogromne mase prognanika i izbjeglica slijevale su se s područja pod nadzorom VRS na muslimansko-hrvatska područja. Dio ih je otišao u Hrvatsku i dalje u inozemstvo, dok je za oružje sposobna populacija muškaraca uglavnom ostala. Na taj način narušena je etnička struktura što je naročito na miješanim područjima srednje Bosne dovelo do novog odnosa snaga između Hrvata i Muslimana. Većina prognanika dolazila je iz ruralnih sredina u urbane donoseći drugačiji mentalitet. Gradovi u etnički miješanim područjima imali su iskustvo multikulturalnosti što sa selima u principu nije bio slučaj. Promjenu etničke strukture koja je pojačala muslimansku poziciju, HVO je bio svjestan, pa je prema politički nedefiniranoj budućnosti karakterističan stav HVO Gornji Vakuf, koji je u jednom izvješću iz sredine lipnja 1992., nakon drugog sukoba s ABiH u nepuna dva mjeseca pisao "da na našem području ima oko 12.000 izbjeglica iz Donjeg Vakufa (a sve muslimanske narodnosti) sa velikim brojem vojnih obveznika, pa ukoliko se još naoružaju, onda ne da prijeti opasnost samo našoj općini, nego i susjednim (Bugojno, Novi Travnik, Travnik), a naš je zaključak da smo im mi prvi neprijatelji pa tek onda četnici".[127] Nakon lokalnih muslimansko-hrvatskih sukoba jedan od prvih hrvatskih zahtjeva bio je onaj za povlačenje stranaca s općinskih područja.[128]

Sukob "prirodnih saveznika"

Muslimansko-hrvatski sukob koji je obilježio 1993. godinu imao je predigru, koja datira od prvih dana rata u Bosni i Hercegovini. "U SJB [Stanica javne sigurnosti] Bugojno ratnoj miliciji podeljena municija ali samo pripadnicima muslimanske nacionalnosti sa napomenom da se sakrije od pripadnika

iz tih razloga vjerovanja u vaše iskrene namjere, povukao sam ostavku" pisao je Jovan Divjak zamjenik načelnika ŠVK OS RBiH predsjedniku Izetbegoviću kao i da "za trinaest mjeseci rata nikada nisam tretiran kao zamjenik, već kao 'treći'. To potkrepljujem činjenicom da nikada nisam bio uključen u planiranje i organizovanje operacija, borbi i bojeva Armije Republike Bosne i Hercegovine". Divjak Jovan, zamjenik NŠVK OS RBiH, 02/688-1 od 27. 5. 1993., VK OS RBiH Aliji Izetbegoviću, Ostavka na dužnost zamjenika NŠ VK OS. Prijepis ostavke u A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 401.-404.

[126] Riječ je o brigadama "Kralj Tvrtko" iz Sarajeva i "Zrinski" iz Tuzle.

[127] HZ H-B, Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Str. pov. br. 1-5/4-2/92 od 22. 6. 1992. Predsjedniku HZ H-B, Izvješće o zbivanjima na području naše općine za dan 20., 21. 6. 1992. g.

[128] Nakon sukoba iz siječnja 1993. u Gornjem Vakufu, ABiH je ispunila zahtjev HVO da s tog područja izmjesti 305. brdsku brigadu ustrojenu od muslimanskih prognanika iz Jajca. U brošuri o ratnom putu brigade to se tretira kao "potvrda da su se jajački borci dokazali kao pravi branioci Bosne i Hercegovine", a ne kao čimbenik koji je narušio sigurnosnu ravnotežu. *Ratni put 305. brdske brigade*, Zenica 1994., 10.

hrvatske nacionalnosti. U Gornjem Vakufu zategnuti odnosi između Hrvata i Muslimana". Iako ove dvije rečenice na prvi pogled oslikavaju stanje s kraja 1992. ili početka 1993. godine one su napisane znatno ranije, 2. travnja 1992. u redovnom dnevnom izvješću u ovom slučaju "nepristranog" Zapovjedništva 30. partizanske divizije JNA, koja je neposredno pred izbijanje rata u BiH imala zonu odgovornosti od Kupreške visoravni, preko doline rijeke Vrbasa do prijevoja Komar sa zaleđem u širem području Janja.[129]

Nepovjerljivi međusobni odnosi koji su zabilježeni od strane vojnoobavještajnih organa 30. partizanske divizije JNA bili su gotovo pravilo u svim sredinama gdje je bio približan postotak dvaju ili više naroda, odnosno gdje broj jednih nije bio dovoljno velik za prevagu nad drugima. Na takvim područjima nije se ni jedna strana mogla uvjerljivo nametnuti onoj drugoj. Glede toga možemo konstatirati da su u principu u BiH postojala upravo takva po nacionalnom sastavu ujednačena područja i čista etnička odnosno područja u kojima je jedan od "temeljnih" naroda imao iznimno izraženu prevagu. Svi sukobi iz 1992. koji prethode otvorenom ratu dogodili su se na takvim područjima, preciznije području srednje Bosne. Od ovog "pravila" odudara samo sukob u Sarajevu u naselju Stup, koje je bilo mala hrvatska oaza u području naseljenom pretežno Muslimanima.

I Hrvati i Muslimani bili su na sličan način "taoci" srednje Bosne. Ni jednoj strani nije uspijevalo izboriti apsolutnu prevlast na kompaktnom području što je postupno iz konstantne netrpeljivosti preraslo u otvoreni rat koji se odrazio na druga područja u najmanje dva vida. S jedne strane to je bilo područje s kojeg se proširio sukob na ostala miješana područja, a s druge značilo je dovođenje u pitanje prohodnosti prometnica i prometa, kako humanitarnog tako i vojnog. Nakon borbi za njih stvoreno je više etnički čistih enklava, često manja u većoj. U takvim trenutcima profitirala je isključivo treća strana.

Početkom svibnja izbio je i u Busovači sukob,[130] koji se ponovio slijedećeg mjeseca.[131] U Novom Travniku izbio je u poslijepodnevnim satima 19. lipnja sukob "između jedinica štaba TO, s jedne i jedinica HVO i HOS-a s druge strane".[132] Međunacionalnih napetosti bilo je i u Konjicu,[133] da bi početkom

[129] "U SJB (Stanica javne sigurnosti, o.a.) Bugojno ratnoj miliciji podeljena municija ali samo pripadnicima muslimanske nacionalnosti sa napomenom da se sakrije od pripadnika Hrvatske nacionalnosti. U Gornjem Vakufu zategnuti odnosi između Hrvata i Muslimana", napisano je u dnevnom izvješću JNA iz prvih dana travnja. Komanda 30. partd, St. pov. br. 174-66 od 2. 4. 1992., Komandi 5. korpusa, Redovni borbeni izveštaj.

[130] Nešto o karakteru tog sukoba može se zaključiti iz Zapovijedi HVO Busovača Broj: 62/92 od 10. 05. 1992., objavljenoj kod H. EFENDIĆ, n. dj., 196.-198.

[131] Do sukoba je došlo 13. 6. 1992., navodno nakon upada postrojbi TO u srpska sela Katići i Predjele čiji su stanovnici srpske nacionalnosti izrazili lojalnost HVO i predali oružje dobiveno od JNA. U pokušaju HVO da zaštiti te Srbe došlo je do sukoba u kojem je bilo mrtvih i ranjenih na obje strane. *Ratni zločini muslimanskih vojnih postrojbi nad Hrvatima Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1997., 20.

[132] Centar za obavještavanje Novi Travnik od 20. 6. 1992., Izvještaj o dežurstvu u Centru OIO 19/ 20. 06. 1992. god.; "Povod za sukob je bio pokušaj HVO-a da ovlada svim institucijama i

kolovoza izbio sukob u Kiseljaku. Ipak u toj prvoj fazi muslimansko hrvatske netrpeljivosti posebno mjesto zauzima 17. kolovoza 1992. kada su postrojbe TO BiH upale u hrvatsko naselje Stup u Sarajevu. Taj incident razlikuje se od prijašnjih sukoba koji su lokalne razine, zbog posljedica koje je pretrpjela sarajevska hrvatska zajednica i povlači opravdano pitanje s koje je razine izazvan.[134]

Široj javnosti poznata kronologija sukoba između HVO-ABiH počinje sa sukobom u Prozoru. Sukobu su prethodile narasle tenzije kroz veći dio listopada između HVO i TO BiH, poglavito u srednjoj Bosni i Travniku. Temperaturu je diglo TV Sarajevo kada "u emisiji 'Dokumenti' objavljuje informaciju i prikazuje navodni masakr nad pripadnicima TO u selu Lješće a slike se stvarno odnose na pripadnike postrojbi HVO Travnik. Masakr se dogodio 15. 05. 1992. godine na Vlašiću kojom prilikom su zvjerski mučeni i ubijeni od strane četnika" pripadnici HVO. Potom slijedi pucnjava i oružani napad u selu Rastovci, općina Novi Travnik "na časnika stožera Srednja Bosna [...] i njegove suputnike". U selu Karaula pripadnici A BiH pucali su i na vozilo zapovjednika HVO Jajce.[135] Verbalni sukob između HVO i ABiH oko benzinske crpke u Novom Travniku, zbog koje je lokalni zapovjednik ABiH navodno izjavio "Benzinska ili rat"[136] prethodi ubojstvu zapovjednika Travničke brigade na prometnici Travnik-Vitez za što je HVO optužio pripadnike 7. muslimanske brigade.[137]

Pogoršanje sigurnosnog stanja u Operativnoj zoni Srednja Bosna redovno se preko Gornjeg Vakufa[138] odražavalo na rubnim područjima Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina pa je 21. listopada 1992., GS HVO izvješten da je u "Gornjem Vakufu i Prozoru stanje napeto i svakog momenta može doći do sukoba. [...] u svezi sa novonastalom situacijom u dijelu operativne zone

značajnijim objektima u gradu s ciljem realizacije ideje Herceg-Bosne i na ovom području", ocijenjeno je u Službenoj zabilješci Centra službi bezbjednosti, Sektor SDB Zenica od 27. VI. 1992.

133 Hrvatsko vijeće obrane, Općina Konjic, Br. 02-938/92 od 4. 7. 1992., HZ H-B, Izvješće; Hrvatsko vijeće obrane, Br. 03-24/92 od 11. 7. 1992., Priopćenje za javnost; Hrvatsko vijeće obrane, Br. 03-25/92 od 12. 7. 1992., HZ H-B, Pogoršanje odnosa između HVO i TO općine Konjic.

134 Iz Odjela obrane HVO za incident je optužen osobno načelnik GŠ OSRBiH. HZ H-B, HVO, Odjel Obrane, Dj. br. 03-34/92 od 3. 9. 1992. Zapovjedniku Armije BiH; HVO, Odjel obrane, Br. 03-50/92 od 11. 9. 1992., Glavnom stožeru Oružanih snaga BiH, Prosvjed.

135 Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna od 15. 10. 1992., Vrhovnom zapovjedništvu ABiH.

136 HVO, Komisija za praćenje stanja na području općine Novi Travnik, Br. 1215/92 od 06. 11. 1992., Izvješće o radu Komisije.

137 *Ratni zločini muslimanskih vojnih postrojbi nad Hrvatima u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1996., str. 13.; *Glasnik HVO*, br. 2, 13.

138 U vojnoteritorijalnom ustroju ABiH Gornji Vakuf kao i Bugojno bio je u sastavu 3. korpusa, dok su ova mjesta u sustavu HVO-a bila u sastavu OZ Sjeverozapadna Hercegovina. U međusobnim sukobima 3. korpus je imao znatnu prednost jer je preko postrojbi ABiH iz Gornjeg Vakufa imao vezu s postrojbama ABiH u Prozoru i djelovao na zaleđe OZ Srednja Bosna i prekidao joj vezu sa OZ SZH. Takva uloga postrojbi G. Vakufa nije slučajna jer su za razliku od ABiH Bugojna, (koje su zajedno s postrojbama HVO Bugojna bila uklijěstena između postrojbi VRS-a s Kupresa i Donjeg Vakufa), imale bolju vezu sa zaleđem i taktički povoljniji postav. Kada je koncem godine na gornjovakufskom područje locirana 305. brdska brigada, sastavljena od Muslimana iz Jajca tenzije su dodatno porasle, pa ne treba čuditi da je upravo na tom području sredinom siječnja 1993. počeo rat između HVO i ABiH.

poduzete su sve mjere sigurnosti da bi se spriječili sukobi snaga HVO i OS BiH a posebno u G. Vakufu i Prozoru".[139] Do sukoba je ipak došlo 23. listopada i završen je potpunim porazom lokalnih postrojbi ABiH.

Taj se sukob redovno drži početkom muslimansko-hrvatskih sukoba, za što se optužuje Hrvatska vojska i HVO. No narušeno sigurnosno stanje i sumnjičavost između Hrvata i Muslimana datira još od jeseni 1991.[140] Postoji uvjerljiv dokaz da sukob nije iniciran sa strategijske (politički i vojni vrh) i operativne (zapovjedništvo operativne zone) razine HVO-a. Naime početkom listopada 1992. HVO i Južno vojište Hrvatske vojske počeli su pripreme za zauzimanje Podveležja. Za taj pothvat je načelnik Glavnog stožera HVO 18. listopada 1992. zapovjedio Operativnoj zoni Sjeverozapadna Hercegovina da u sastav Operativne zone Jugoistočna Hercegovina uputi tri haubice 122 mm što je značajno smanjilo vatrenu moć operativne zone.[141] Otvarati novi sukob u tijeku priprema za napadna djelovanja na području Hercegovine u proturječju je s logikom uopće, a vojnom posebno. Na sastanku predstavnika HVO i ABiH održanom 6. studenog 1992. u Jablanici predstavnici ABiH pristali su na zahtjev HVO-a za smjenom svog zapovjednika Općinskog štaba obrane Prozor[142], što je činjenica koja u razmatranju sukoba nije nevažna.[143]

U stvaranju slike o muslimansko-hrvatskim sukobima i ulozi Hrvatske vojske Prozor je zasigurno temeljni kamen.[144] Danas muslimansko-bošnjačka historiografija čvrsto drži neodrživo stajalište da je "Republika Hrvatska izvršila agresiju na republiku Bosnu i Hercegovinu, napadom na Prozor i Novi Travnik", te da je u napadu na Prozor sudjelovala "113. splitska i dio 114. šibenske brigade Hrvatske vojske. Istovremeno, u napadu na Novi Travnik učestvovao je drugi dio 114. šibenske i 123. varaždinska brigada Hrvatske vojske".[145] Bit tog stajališta imamo u rečenicama u redovima Bošnjaka Muslimana uglednog pravnog povjesničara iz 1997. a koje glase: "Agresija na Bosnu i Hercegovinu je organizirano i planski pripremljena i izvedena u proljeće 1992. od strane Srbije i Crne Gore (tzv. Jugoslavije), uz vrlo aktivnu pomoć bosanskih i hercegovačkih četnika. Njima se krajem 1992. i početkom 1993. kao agresor pridružila i Hrvatska uz oslonac na

[139] Brigada "Kralj Tomislav" za OZ S-ZH, Str. pov. br. 47/92 od 21.10. 1992., HZ HB GS HVO, Redovno izvješće.

[140] Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbjednosti Mostar, Stanica javne bezbjednosti Prozor od januara 1992., Informacija o stanju javnog reda i mira na području opštine Prozor u 1991. godini.

[141] Haubice su trebale biti izmještene 19. listopada 1992. HVO, Glavni stožer, Str. pov. br. 01-2370/92 od 18. 10. 1992., Uput djela postrojbi u OZ j/i "H"; Zapovjedništvo OZ S/Z H, Br. 77/92 od 19. 10. 1992., Brigadi "Petar Krešimir IV" Livno, Uput dijela postrojbi u Operativnu zonu j/i H.

[142] Prije prelaska u ABiH bio je načelnik Protuzračne obrane u HVO. Zapovjedništvo OZ SZ/Hercegovina, Broj: 135/92 od 10. 11. 1992., GS HVO HZ HB, Izvješće po zapovijedi br. 01-2437/92. GS HVO-a.

[143] TG Konjic od 4. 11. 1992., GŠ VK OS RBiH, Vanredan izvještaj.; Amidža i Oganj (od 3. 11. 1992.), GŠ OS BiH, O aktivnostima u Hercegovini.

[144] S. ČEKIĆ, n. dj., 411.

[145] Isti, 226.

ustaški dio Hrvatskog vijeća obrane (HVO)".[146] Značajka tog stajališta, jest težnja da se na cijeli rat proširi "slika" muslimansko-hrvatskog rata iz druge polovine 1993. godine. U stvaranju te slike sudjelovao je i muslimansko-bošnjački vojni vrh koji posebno od siječnja 1993. u svakom sukobu s HVO-om vidi Hrvatsku vojsku.[147] Dijelom iz propagandnih razloga, a dijelom skrivanja činjenice pred Štabom Vrhovne komande da im je postrojbe razbio HVO.

Drugi veliki sukob zbio se u siječnju 1993. Gornjem Vakufu nakon svršetka ženevskih pregovora.[148] Iz Gornjeg Vakufa u drugoj polovici siječnja se proširio na područje Busovače u srednjoj Bosni.[149]

Da je riječ o sukobima za teritorij najuvjerljivije svjedoče događanja oko Konjica i Jablanice kojima su prethodile duže vojne i političke pripreme, kojih je HVO postao svjestan nakon što je tijekom jednog incidenta došao u posjed vrijedne dokumentacije[150] među kojima i Zapisnika od 20. ožujka 1993.[151] Zapisniku je očito prethodilo izvješće zapovjedništva 4. korpusa ABiH od 13. ožujka 1993. adresirano izravno na predsjednika Predsjedništva RBiH,[152] kao i smjena predsjednika Ratnog predsjedništva Skupštine općine Konjic.[153] Kraj tih postupaka bit će u prvoj polovici i sredinom travnja 1993. napadom na postrojbe HVO Jablanice i Konjica.[154]

Događaji iza toga odvijaju se jako brzo i prenose na srednju Bosnu. Sukob u Zenici iz travnja 1993. iznimno je značajna u daljnjem razvoju događaja i putu u rat. Sukobu je prethodilo ubojstvo pratilaca zapovjednika brigade HVO "Jure Francetić" što je 17. travnja 1993. dovelo do napada ABiH na HVO, njegovo

[146] M. IMAMOVIĆ, "Agresija na Bosnu i Hercegovinu i njene neposredne posljedice", 9.

[147] RBiH, ABiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Str. pov. br. 02/4-3232/93 od 18. 4. 1993., Obavještajnoj upravi ŠVK OS RBiH, Redovni ob. izvještaj; HDA, ZDRBiH, k. 9993: RBiH, ABiH, Komanda 4. korpusa, Str. pov. br. 02/1-3200-14/93 od 19. 4. 1993., OC Štaba VK OS RBiH, Dnevno operativno izvještavanje; S. HALILOVIĆ, n. dj.

[148] HVO, Glavni stožer, Dj. br. 06-01-121/93 od 18. 1. 1993., OC GS HV, Izvješće o sukobu u Gornjem Vakufu.

[149] Glavni stožer HVO, Ur. broj: 01-240 od 04. 02. 1993., Vladi HZ H-B, Izvješće za period od 14. 4. 1992. do 31. 12. 1992.

[150] Brigada "Herceg Stjepan", od 27. 3. 1993., Zapovjedništvu OZ J/I H, Redovno borbeno izvješće za za 26. 3. 1993. god.

[151] Glavni stožer HVO, VOS, Str. pov. br. 03-346/93 od 14. 4. 1993., Zabilješka sačinjena na temelju originalne dokumenatcije koja je oduzeta od Jasmina Guske načelnika SJS Konjic.

[152] Komanda 4. korpusa, Dj. br. 01-1880/93 od 13. 3. 1993., Na ruke Predsjedniku Predsjedništva RBiH, Pregled opšte situacije u zoni odgovornosti 4. korpusa Armije RBiH.

[153] Štab Vrhovne komande Oružanih snaga, Pov. br. 13/37-45 od 20. 3. 1993., Naredba; Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Br. 01/1-012-106/93 od 28. 3. 1993., Ustavnom sudu Republike BiH, Zahtjev za ocjenu ustavnosti Odluke Predsjedništva R BiH br. 02-111-130/93 od 16. 3. 1993. godine; Brigada "Herceg Stjepan", Zapovjedništvo, od 13. 4. 1993., GS HVO, Saznajno izviješće 13. 4. 1993.; Brigada "Herceg Stjepan", GS HVO, Izviješće za dan 13. 4. 1993.

[154] C.V. Jablanica od 12. 4. 1993., Jugoistočnoj zoni Mostar, Izvješće; Operativna zona Jugoistočna Hercegovina, Dj. br. 01-2347/93 od 13. 4. 1993., Zapisnik; Zapovjedništvo 4. korpusa, Dj. br. 02-2560-14/93 od 14. 4. 1993., OC Štaba VK OS RBiH, Operativni izvještaj; Operativna zona Jugoistočna Hercegovina, Dj. br. 03-0366/93 od 28. 4. 1993., Pregled stanja.

razbijanje i početak etničke čistke grada.[155] U međuvremenu su u selu Ahmići kod Viteza (16. 4. 1993.) stradali njegovi muslimanski stanovnici, a nedaleko od toga, u selu Trusina kod Konjica istoga dana su ubijeni njegovi hrvatski stanovnici. Nakon toga slijede višemjesečni sukobi u kojima je HVO "eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna".[156] U tim sukobima često su stradali civili što je HVO i ABiH približilo postupcima srpskih snaga u Bosni i Hercegovini i koji će bit jak argument za izjednačavanje postupaka Hrvata sa Srbima i relativiziranje ratne krivnje.

Prikaz navedenih sukoba i osvrt na njih rađen je uglavnom po dostupnoj dokumentaciji, mahom hrvatske provenijencije. Iz oskudnih dokumenata TO, odnosno ABiH vide se muslimanski pogledi na problematiku. Tumačenje činjenica, njihovo prešućivanje, preuveličavanje ili umanjivanje u izvornim ispravama odraz je općeg stanja, nedostatka tolerancije i spremnosti na uzimanje u obzir suprotnih mišljenja. Takvo stajalište je bilo nedvojben put za sukob koji je kasnije izbio.

Udio Hrvatske vojske u sukobu HVO-a i ABiH

Angažman Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini ima tri faze.

Prva je faza od proljeća do jeseni 1992. kada je Hrvatska vojska angažirana u oslobađanju južnog dijela Hrvatske od Metkovića do Konavala. Drugo područje većeg istodobnog angažmana je na sjeveru, u Bosanskoj Posavini. Taj je pokušaj zaštite zapadnoslavonskih naselja (Slavonski Brod, Nova Gradiška i županja) s desne obale Save završio neuspješno. U tom razdoblju pružena je i velika pomoć bosanskohercegovačkim Hrvatima u obrani od srpskih snaga i u ustroju postrojbi HVO-a kojem se često priključuju manje skupine dragovoljaca (do 20 ljudi).[157] Trend je trajao do listopada 1992. kada zamire, a u HVO-u ostaje tek nešto časnika.

Druga je faza od travnja 1993. do svibnja 1994.

Treća faza je od kraja 1994. kada se koristi teritorij Zbornog područja Tomislavgrad za oslobađanje sjevera Dalmacije i pohod prema Kninu. Ta faza završava potkraj 1995. dolaskom hrvatskih snaga nadomak Banje Luke, odakle se ubrzo povlače na zahtjev SAD-a. Na tom pohodu Hrvatska vojska je nakon trogodišnje opsade deblokirala bihaćku enklavu spriječivši moguće ponavljanje Srebrenice.

---

[155] Barešić (Mate) Vinko, Zapovjednik "Zeničke brigade HVO" od 23. 4. 1993., Odjelu obrane HZ H-B, Izvješće o organizaciji HVO Zenica i događajima koji su prethodili njegovom neutraliziranju na području općine Zenica.

[156] R. DELIĆ, *Armija ključ mira*, 19. U Delićevoj knjizi iz 2001. taj se govor stavlja u 5. ožujka 1994. a ne 26. veljače 1994. Uz to se razlikuje u pojedinim dijelovima i riječima. R. DELIĆ, *Čast je braniti Bosnu*, 251.

[157] Primjer: Glavni stožer Hrvatske vojske 18. svibnja 1992. dozvoljava odlazak časnika-dragovoljaca 153. brigade HV u pomoć brigadi "Petar Krešimir IV" iz Livna. SVA MORH: Glavni stožer HV, Kl. 8/92-01/23, Ur. br. 5120-03-92-19/1 od 18. 5. 1992., Zapovjedništvu 153. br "R" HV.

No, najproblematičnija je svakako druga faza, udio Hrvatske vojske u bošnjačko-hrvatskom ratu od proljeća 1993. do proljeća 1994. U sukobe HVO-a i ABiH s proljeća 1993. godine, prvi se uključio vod pripadnika bojne "Zrinski". Značajniji angažman počinje početkom srpnja ulaskom borbene skupine 5. gardijske brigade na područje Operativne zone Jugoistočna Hercegovina. Na tom područje kasnije će biti dragovoljačka postrojba Vojne policije jačine pješačke polubojne (oko 2 satnije). U kolovozu se pripadnici Hrvatske vojske usmjeravaju prema Operativnoj zoni Sjeverozapadna Hercegovina gdje će se zadržati do svibnja 1994. Najzastupljenija postrojba bila je 5. gardijska brigada koja je duže vrijeme sukoba redovno imala postrojbu jačine gardijske bojne. Iz profesionalnog sastava na drugom mjestu je 7. gardijska brigada sa snagama gardijske satnije. Dvije satnije dragovoljaca, 90 ljudi iz sastava 1. gardijske brigade i 113 iz 2. gardijske brigade stigle su 2. kolovoza 1993. Do 22. prosinca iste godine njihovo brojno stanje palo je na 58 iz 1. gardijske brigade i 78 iz 2. gardijske brigade. Ostale profesionalne postrojbe, razne specijalne postrojbe uglavnom su se kretale u rasponu od voda do ojačanog voda. Dragovoljačke skupine iz pričuvnih postrojbi masovnije su bile zastupljene iz domobranskih pukovnija iz Slavonije dok je iz nekoliko pričuvnih brigada bilo uglavnom snaga jačine pješačkog voda. Intenzitet dolazaka je porastao u razdoblju kolovoz-studeni 1993. Na samom kraju 1993. godine, od najvećim dijelom vojnih bjegunaca i obveznika ustrojena je 175. brigada koja je od kraja prosinca 1993. do svibnja 1994. po bojnama slana na bojišnicu ZP Tomislavgrad.[158] Bio je to ponavljanje postupka vraćanja izbjeglih vojnih obveznika, čest u proljeće i ljeto 1992. zbog čega je protestirala Antiratna kampanja Hrvatske.[159] No, za razliku od 1992. kada su vraćani Muslimani u 1993. su vraćani Hrvati.

Oko angažmana malobrojnih pripadnika Hrvatske vojske, koji se u BiH kroz dokumente uglavnom vode kao dragovoljci, što je za pričuvni sastav nedvojbeno, nužno je manje pojašnjenje. Brojka angažiranih pripadnika HV nikad nije prešla snagu formacijske lake brigade JNA (1400-1800 ljudi) uz

[158] HDA, ZDRBiH, k. 4416: IZM OZ S/Z H, Br. 01-2916/93 od 16. 8. 1993., GS HVO, Pregled snaga na bojišnici; HDA, ZDRBiH, k. 4474: OZ S/Z H, IZM Prozor, Br. 01/3482/93 od 10. 9. 1993., Zabrana vozilima na prvu crtu obrane; ZP Tomislavgrad, Sektor III, Kl. 81/93-02, Ur. br. 8233-4171-93-85 od 5. 12. 1993., Dnevno bojevo izvješće; HDA, ZDRBiH, k. 4419: ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01/5493 od 9. 12. 1993., GS HVO, Dnevno bojevo izvješće; ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01/5656 od 15. 12. 1993., GS HVO, Dnevno bojevo izvješće; HDA, ZDRBiH, k. 4419: ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01-5775/93 od 21. 12. 1993., GS HVO, Sumarno dnevno borbeno izvješće; Glavni stožer HVO, Ur. br. 02-2/1-02-3642/93 od 22. 12. 1993., GS HV; ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01/5867 od 25. 12. 1993., načelniku GS HVO, Izvješće o postrojbi sa JV; HDA, ZDRBiH, k. 4419: ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01/5976 od 29. 12. 1993., GS HVO, Izvanredno izvješće; HDA, ZDRBiH, k. 4419: ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01/5978 od 29. 12. 1993., GS HVO, Redovno borbeno izvješće; ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 6002 od 31. 12. 1993., GS HVO, Redovno borbeno izvješće; ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Br. 01-55/94 od 5. 1. 1994., GS HVO, Problem ljudstva na Uskopaljsko-Ramskoj bojišnici sa stanjem 5. 1. 1994. u 20,00 sati; Podcentar SIS-a Rama, o2-4/2-7-41/93 od 9. 1. 1994., Uprava SIS-a Mostar; Glavni stožer HVO, Kl. 818-01/94-02/15, Ur. br. 02-10-06/01-94-10 od 13. 4. 1994., Zapovjedništvu ZP Mostar, Zamjena dragovoljaca.

[159] Antiratna kampanja Hrvatske od 24. 7. 1992., Apel.

potporu ekvivalenta topničke bitnice i oklopne satnije. Nikada nisu bile koncentrirane na jednom taktičkom pravcu ili mjestu već su dijeljene na manje skupine u svrhu "krpljenja" prevelike crte obrane. Najveća od tih postrojbi uporabljena na pojedinom pravcu bila je pješačka bojna. Tijekom sukoba približno punu ratnu formaciju bojne imala je samo 5. gardijska i 175. brigada, a istovremeni angažman u jednom zbornom području bio je toliko rijedak da se može mjeriti samo s nekoliko dana. Pješačka bojna je u vojnoj terminologiji osnovna združena taktička postrojba pješaštva. Po pravilima se na ravničarskom zemljištu napada na širini od 1,5 km, odnosno 2-3 km na teže prohodnom zemljištu. U obrani ima pojas širine od 3 do 5 km na ravničarskom zemljištu, odnosno preko 5 km na planinskom zemljištu. No, to je sve u granicama male taktike. Nedvojbeno je da se taktičkim postrojbama postižu samo taktički učinci. S takvim snagama ne ide se u agresiju i secesiju druge države, a pogotovo se ne koristi razdijeljena na manje skupine i razbacana na širokom području od Mostara do Uskoplja. Njihova uloga je u prvom redu bila psihološka i stvarno predstavlja simboličnu potporu u obrani prevelike crte koju je HVO 1993. s mukom pokušavao održati sprječavajući da tada već jednonacionalna muslimanska Armija BiH u pohodu "oslobađanja" ne oslobodi zemlju i od najmanjeg konstitutivnog naroda.[160] Stalan nedostatak ljudstva na uskopaljsko-ramskoj bojišnici ilustrira alarmantno izvješće zapovjednika ZP Tomislavgrad od 5. siječnja 1994. u kojem piše: "Čitavo Uskopaljsko-Ramsko bojište nema ni interventnog vojnika slobodnog, osim mene".[161]

"Službena je Hrvatska od početka učesnik agresije protiv Bosne i Hercegovine. U početku išlo je to prikriveno preko paravojnih postrojbi HVO-a i paradržave Herceg - Bosne, a od oktobra 1992. radi se o otvorenom ratu protiv Bosne i Hercegovine sa svim klasičnim elementima agresije. Hrvatska je svojim oružanim snagama bez objave rata izvršila napad na teritoriju Bosne i Hercegovine, kako suhozemnim, tako i zrakoplovnim, pa i pomorskim snagama, jer vrši blokadu bosanskohercegovačke morske obale", napisao je u recenziji jedne knjige o ratu u Bosni i Hercegovini pravni povjesničar prof. dr. Mustafa Imamović.[162]

Tvrdnja o napadu pomorskim snagama apsurdna je iz nekoliko razloga. Još od mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) i Požarevcu (1718.), na području Neuma je definirana granica između tadašnje Mletačke Republike, Turskog Carstva i Dubrovačke Republike koja je danas granica između RH i BiH.[163] Po

[160] U već spominjanom izlaganju prvi čovjek ABiH ustvrdio je da je vojnički "poražen HVO, pa, samim tim, i koncepcija HZ Herceg-Bosna, koji su opstojali samo uz angažovanje veoma značajnih snaga vojske Republike Hrvatske. U protivnom, potpuno bi nestali sa ovih prostora. I to kao politička i vojna snaga". R. DELIĆ, *Armija ključ mira*, 21. Naravno da je Delić prešutio da bi HVO i etnički nestao s tih područja.

[161] ZPTG, IZM Prozor, Br. 01-55/94 od 5. 1. 1994., GS HVO, Problem ljudstva na Uskopaljsko-Ramskoj bojišnici sa stanjem 5. 1. 1994. u 20,00 sati.

[162] S. ČEKIĆ, n. dj., 411.

[163] Usp. Stijepo OBAD - Serđo DOKOZA - Suzana MARTINOVIĆ, *Južne granice Dalmacije od XV. st. do danas*, Državni arhiv u Zadru, Zadar 1999., 104. Muslimanski historiografi Enver Imamović, Ibrahim Tepić i Ibrahim Bušatlija objavili su u izdanju Vojne biblioteke ABiH u Sarajevu u siječnju 1994. i ponovno u srpnju iste godine brošuru na temu "Neum i bosansko pri-

njoj današnja BiH u Neumu ima obalu, ali ne i more (*mare clausum*), pa već zbog toga nije moguće izvršiti pomorsku blokadu bosansko-hercegovačkog teritorija.

Za razliku od svog kolege Imamovića, prof. dr. sc. Vladimir Đuro Degan s katedre za međunarodno pravo Pravnoga fakulteta u Rijeci, u nazočnosti pripadnika Hrvatske vojske na području BiH ne nalazi "klasične elemente agresije" kao ni međunarodni sukob.[164]

Uz pripadnike Hrvatske vojske osvrt zaslužuju muslimanski "sveti" ratnici izvan Bosne i Hercegovine a koji su duboko umiješani u sva događanja između Hrvata i Bošnjaka. U drugoj polovini srpnja, točnije 22. srpnja 1992. Vojnoobavještajna služba HVO se kratko osvrnula na pogoršano političko-sigurnosno stanje između HVO i TO na području srednje Bosne. Osnovnim problemom držano je postojanje dva zapovjedništva. Izvješće je značajno i zbog potvrde o nazočnosti mudžahedina i Zenici kao glavnim centrom djelovanja protiv HVO-a.[165] Njihovo brojno stanje zasigurno je bilo veće od broja pripadnika Hrvatske vojske koji su na strani HVO-a ratovali od srpnja 1993. do travnja 1994.

Zaključna razmatranja

Kako nazvati rat u BiH? Po tom pitanju nedvojbeno je postojanje najmanje tri pogleda koji se uglavnom poklapaju sa svjetonazorom ili bolje rečeno nacionalnom pripadnošću autora. Određenog odstupanja ima kod Hrvata,[166] što zaslužuje svakako posebnu pozornost i pitanje je li riječ o većoj zrelosti i kritičnosti u odnosu na glavnu struju, ili je to nešto drugo. Rat je počeo kao srpska agresija na Hrvatsku, koja je 1992. prenesena izravno protiv Hrvata i Muslimana u BiH, potom sukob Hrvata i Muslimana, što je najzamršenija faza rata (kada ratuju svi protiv svih) i svršio, odnosno bio prekinut od čimbenika izvana nakon rata Hrvata i Muslimana-Bošnjaka protiv Srba. Rat se određuje, bolje rečeno pokušava odrediti isključivo s nacionalnog polazišta i sudbine nacije u ratu. Stoga su viđenja rata po mnogočemu slična, što ne znači da su točna. Za Srbe je to bio preventivni rat radi sprječavanja ponavljanja nacionalne sudbine 1941. i ciljani rat - pokušaj stvaranja jedinstvene srpske države. Za Hrvate u BiH je to bio rat za emancipaciju uz želju spajanja s matičnom državom. Rat u sebi nesumnjivo ima napadačke elemente. Sva tri naroda imaju svoje viđenje o njemu i jasno određenje. Za šire okruženje to je prvenstveno građanski rat, a kod Muslimana-Bošnjaka rat se izbjegava nazvati građanskim

morje" s kartama velike Bosne iz doba kralja Tvrtka (1353.-1391.). Brošura je bila namijenjena potrebama ratne propagande ABiH, pa je time objašnjena i njezina "znanstvena" vrijednost. Enver IMAMOVIĆ, Ibrahim TEPIĆ, Ibrahim BUŠATLIJA, *Neum i bosansko primorje*, Press Centar Armije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1994.

164 Vladimir Đuro DEGAN, "Hrvatska nije bila agresor u BiH", *Nedjeljni Vjesnik*, 2. 9. 2001., 5.

165 HVO, Glavni stožer, Str. pov. br. 07-763/92 od 22. 7. 1992., Zapovjedniku GS HVO, Informacija o stanju na teritoriji srednje Bosne.

166 Riječ je o skupini disidenata iz HDZ-a i drugim kritičarima HDZ-ovog razdoblja i predsjednika RH Franje Tuđmana.

iz drugog razloga. Koristi se pojam agresija s čime se sugerira da je rat unesen izvana, jer građanski ratovi uglavnom počinju u zemlji i poticaji ne dolaze izvana. BiH nije bila građanska država u zapadnoeuropskom smislu. Rat ju je zatekao nakon izlaska iz 45 godina postojanja jednog utopijskog komunističkog sustava, u kojem je, bez obzira na represiju i različite stupnjeve "ravnopravnosti", zadržana jaka svijest kod većine o nacionalnoj pripadnosti i razlikama od ostala dva naroda. Uz nacionalnu podjelu išlo je i vjersko određenje što je dodatno pospješivalo nacionalnu homogenizaciju. Izuzetak je svakako zapadnobosanska epizoda kod Bošnjaka iz 1993.-1995., što je nedvojbeno znak građanskog rata.

Hrvatska politika prema BiH, očito je imala polazište u pretpostavci da se BiH ne može održati. Ciril Ribičič u svom viđenju Herceg-Bosne drži da je "Herceg-Bosna [...] nastala na podlozi pogrešne ocjene da Bosna i Hercegovina ne može preživjeti velikosrpsku agresiju i tihu okupaciju velikog dijela njezina teritorija".[167] S njom se netko može slagati ili ne. Rat u BiH nije završen proces, a protektorat koji je međunarodna zajednica zavela u BiH i stanje u kojoj se BiH danas nalazi, postavlja pitanje kako to uopće nazvati. Pogled Franje Tuđmana na Bosnu i Hercegovinu nije bio tajan, on nije vjerovao u njenu održivost, što se može dokumentirati kroz njegove izjave i kroz tvrdnje raznih svjedoka povijesti. Za bosanskohercegovačke Hrvate je tražio opstojnost i ravnopravnost kao konstitutivnog naroda što je konstantno ugrožavano, kako od Srba tako i od Bošnjaka. Neozbiljno je, što je čest slučaj, politiku Republike Hrvatske prema BiH svoditi na Tuđmanovu opsesiju podjelom Bosne. Takvo je poimanje konstrukcija u kojoj se zbog lakšeg (politikantskog) pristupa kolektivitet svodi na istaknutog pojedinca i proglašava osobnom zabludom pojedinca ili uskog kruga vladajuće oligarhije. S većinom, u konkretnom slučaju hrvatskim narodom u RH i BiH to je teže, odnosno izbjegava se uopće takvo razmatranje.[168] Neupitna je činjenica da je većina Hrvata u BiH rješenje nacionalnog pitanja vidjela u zajednici s Hrvatskom. Neupitno je da je i Franjo Tuđman bio za takvu opciju. No nije moguće dokazati da je njegova politika prema BiH bila sustavno razbijanje te zemlje.

Ne smije se ni ignorirati i s koje je strane došao impuls za stvaranje Herceg-Bosne, iz nje same ili Hrvatske. Nedvojbeno je da je projekt morao biti blagoslovljen u Zagrebu, ne samo zbog raspoloženja u vladajućoj političkoj eliti iza svibnja 1990. nego prvenstveno iz želje većinskog hrvatskog puka iz BiH da svoj položaj riješi u kompletu sa Zagrebom. Stoga je razumljivo da je u BiH mogla

---

[167] Ciril RIBIČIČ, *Geneza jedne zablude*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2000., 25. U kontekstu postojanja Republike Srpske i međunarodnog priznanja (Daytonski sporazum) njegov stav je samo još jedan prilog predrasudama o Herceg-Bosni.

[168] Nije to samo hrvatska specifičnost. Prisutna je kako i u Saveznoj Republici Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini, kao i u međunarodnom okruženju. Osobno to držim neprihvatljivim. Pojedinci koji su u turbulentnim vremenima isplivali na površinu učinili su to na energiji mase i ta bezimena masa (odrediti je kao narod se izbjegava jer to tada vodi prema razmatranju kolektivne uloge i postavlja pitanje odgovornosti zajednice) se ne može amnestirati ili isključiti iz razmatranja djelovanja pojedinaca koji joj duguju svoj položaj i moć. Najbolji primjer je svakako Republika Srpska čiji se politički i vojni čelnici nalaze u bijegu ili u Haagu (odnosno brane sa slobode) a da njihovo djelo nije dovedeno u pitanje iako se radi o nesumnjivom zločinu.

pobijediti samo stranka s istim imenom kao ona u Hrvatskoj i da je to bio temelj za izbornu pobjedu kod najmanjeg bosanskohercegovačkog konstitutivnog naroda. No, slučaj prvog predsjednika HDZ BiH (Davor Perinović) sugerira vjerojatan odgovor da inicijalni poticaj nije došao iz Zagreba 1990., te da da se službeni Zagreb uključio u projekt bosansko-hercegovačkog HDZ-a i Herceg-Bosne tek kada je on zaživio.

Za razliku od Muslimana, bosanskohercegovački Hrvati nisu imali problema s definiranjem protivnika u BiH. Veći je problem bio s definiranjem saveznika. Isti je slučaj bio i sa Srbima. Tvrdnja o Hrvatima i Muslimanima kao prirodnim saveznicima je apriorno stajalište, predrasuda s kojom se zatvaraju oči o događajima u BiH od rujna 1991. Alija Izetbegović politiku RH prema cjelovitoj BiH naziva dvoličnom. No, pitanje je kako imenovati politiku stranke kojoj je on bio predsjednik? To je bila politika ekvidistance, sklonost Jugoslaviji (do sredine 1992.), koketiranje s JNA kao vojskom Bosne i Hercegovine, ignoriranje Hrvata u BiH i traženje sporazuma s RH. U istu je zamku upao i slovenski pravnik Ciril Ribičič, ne želeći priznat da su pojedina područja BiH naseljena Hrvatima od rujna 1991.u ratu s JNA i da je opasnost za njih bila stvarna a ne samo povod za proglašenje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne.[169]

Već su sredinom 1992. bosanskohercegovački Hrvati (uz pomoć Hrvatske vojske i hrvatske politike) uspjeli sukob sa Srbima kanalizirati na dvije bojišnice, jajačku i bosanskoposavsku. U tom razdoblju politička opcija kojoj je osnovni cilj bilo pripajanje hrvatskih etničkih dijelova Hrvatskoj praktično je ispunila većinu svojih želja. Ostala je samo posljednja, pripajanje. Do njega ne može doći prvenstveno zbog postojanja Republike Srpske Krajine koja je izvan dosega legalnog poretka Republike Hrvatske. Od tog se trenutka odnos bosanskohercegovačkih Hrvata i Republike Hrvatske s postignute najbliže točke dodira počeo udaljavati. Splet političkih i vojnih okolnosti Hrvatima iz BiH ne dozvoljava ispunjenje sna. Iako su došli u poziciju s koje na lokalnoj razini mogu bez značajnijih zapreka postati dio Republike Hrvatske, to im šire političko okruženje sprječava.

U tom istom razdoblju, u srednjoj Bosni, od lipnja 1992. pojačavaju se incidenti s TO BiH, što se može tumačiti posljedicom konsolidacije (koju je omogućila hrvatska vojna komponentna) i porastom obrambenih mogućnosti Muslimana. Količina dokumenata korištenih za ovaj rad, prevladavaju ipak hrvatski, sugerira mogućnost jednostranog tumačenja događaja. Usprkos toga ti su dokumenti pokazatelj nesnošljivosti koja je za nepunu godinu dana Hrvate i Muslimane-Bošnjake odvela u otvoreni rat.

Politika Hrvata prema BiH kao državi u kojoj su bili jedan od konstitutivnih naroda očito je imala želju za ujedinjenjem dijelova s većinskim hrvatskim stanovništvom u jedinstvenu hrvatsku državu. To je neosporno i obostrana želja. Sporna je samo interpretacija načina kako se to željelo postići. Rat između Hrvata i Bošnjaka nije hrvatska agresija, kao ni pokušaj Hrvatske da pomogne otcijepljenje hrvatskih područja Bosne i Hercegovine. Taj rat je posljedica politike međunarodne zajednice i viđenja BiH kao složene države tri konstitutivna

[169] Alija IZETBEGOVIĆ, "Pogubnost dvolične politike", u C. RIBIČIČ, n. dj., 11.-13.; ISTI, n. dj., 25.-26.

naroda. Ipak je kod velikog dijela autora i tumača dominantno mišljenje o pravolinijskoj politici Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, počevši od neargumentiranog "dogovora" o podjeli BiH između predsjednika Miloševića i Tuđmana, dogovora Bobana i Karadžića u Grazu i uspostave Hrvatske Republike Herceg - Bosne i njenog odcjepljenja od BiH. O dogovoru u Karađorđevu nema nikakvog vjerodostojnog traga a oba sudionika su ga negirala. No to nije ozbiljna prepreka za tvrdnje kao što je ova: "Dr. Tuđman [...] susreo se u drugoj polovici ožujka 1991., 'na međugraničnom području dviju republika' - Karađorđevo, sa predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem. Na tom je sastanku, u mjestu koje će postati simbolom političke zavjere protiv Bosne i Hercegovine, dogovorena 'normalizacija hrvatsko-srpskih odnosa', što u prijevodu znači - podjela Bosne i Hercegovine i stvaranje male 'tampon zone' ili 'zemljice Bosne' između antagoniziranih država".[170] Osim što je bez argumentiranih osnova prema Bosni i Hercegovini, tvrdnja je nekorektna prema narodu čiji je znatan dio na svojoj koži osjetio posljedice "normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa" u ratu 1991. Tvrdnjom se doslovno sugerira da u Hrvatskoj rata ili nije bilo ili nije vrijedan spomena jer je bio u izravnoj funkciji podjele Bosne.[171] Druga velika točka, sastanak Boban - Karadžić u Grazu svibnja 1992. samo je potvrda prve.[172] Rezultat je "prekid" sukoba Hrvata i Srba u BiH.[173]

Za kraj osvrnuli bismo se na neke značajke rata u razdoblju od siječnja 1993. do konca 1995. godine. Pitanja na koje se mora argumentirano odgovoriti prije nekog ozbiljnijeg suda su između ostalog:

U Bosni i Hercegovini su tri konstitutivna naroda, a problem je i kako se postaviti prema činjenici da od samog početka rata jedan od njih ima nesakrivenu namjeru razbiti tu državu, a kako tek objasniti činjenicu da to u isto vrijeme traže dva od njih tri, i to ne decidirano uvijek ista dva.[174]

[170] *Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi Dr. Franje Tuđmana*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1998., 7; "Ne vjerujem u bilo kakav dogovor Tuđmana i Miloševića, to prije što je naš stav bio da podjela Bosne i Hercegovine ne može proći bez krvavog rata. A nama takav rat nije odgovarao", glasi odgovor tadašnjeg predsjednika Predsjedništva SFRJ Borisava Jovića na novinarsko pitanje o upućenost u razgovore Tuđman - Milošević oko podjele Bosne. "Dr. Borisav Jović pred vratima Haaga", *Globus*, 26. 10. 2001., 41.-43.

[171] "Budući da podjela Bosne i Hercegovine nije mogla biti ostvarena u miru, postoje naznake da su Milošević i Tuđman doista raspravljali o uvjetima svog kasnijeg vojnog aranžmana. U tom se smislu može spekulirati o okviru 'dogovornog' rata, namjenjenog učvršćivanju vrha vlasti dviju nacionalno homogenih država" piše Ivo BANAC, n. dj., 124.-125.

[172] U svojim sjećanjima Izetbegović sastanak stavlja mjesec dana ranije, u travanj 1992. Pitanje: je li to odraz značaja koji je osobno pridavao tom sastanku ili zbog uklapanja u sliku rata koju nudi javnosti? A. IZETBEGOVIĆ, n. dj., 111.

[173] Za I. Lovrenovića to je bio separatni mir s kojim je zapadnohercegovačka oblast pošteđena rata. Ivan LOVRENOVIĆ, *Bosanski Hrvati*, Durieux, Zagreb 2002., 209.; Na tom je pravcu i H. Šarinić s neutemeljenom tvrdnjom da je rata između Hrvata i Srba bilo najmanje i da su Srbi uglavnom osvojili "muslimanske teritorije, dok Herceg-Bosnu nisu ni dirali". "Kako su Milošević i Tuđman doista tajno dijelili Bosnu", *Globus*, 20. 10. 2000., 41.

[174] Po tvrdnjama načelnika Štaba Vrhovne komande ABiH, predsjednik Predsjedništva BiH je od studenog 1992. kombinirao s podjelom Bosne i Hercegovine. S. HALILOVIĆ n. dj., 18.-20.; Po Rusmiru Mahmutćehajiću ideju podjele Bosne A. Izetbegović je prihvatio 1993. "Bošnjaci su zatočenici gomile gramzivih, nesposobnih ljudi oboljelih od egomanije!!!", *Slobodna Bosna*, 2. 3.

Ako tri konstitutivna naroda ratuju međusobno što znači da s pravom postavljamo pitanje je li to bio građanski rat? Je li BiH bila građanska država? Uz iznimku sukoba među Muslimanima pristašama Fikreta Abdića i Alije Izetbegovića u bihaćkom kraju, u BiH nije bilo neprijateljstava između pripadnika iste etničke zajednice.

Hrvatska se u nekim analizama određuje kao zemlja koja je izvršila agresiju pomažući logistički i ljudski HVO. U početnom razdoblju otvorenog rata u BiH Hrvatska je uz logističku potporu TO BiH dopuštala ustrojavanje i izobrazbu dragovoljačkih postrojbi na svom terenu. Konkretno se radilo o 7. krajiškoj brigadi i 1. krajiškom bataljunu.[175] U sastav ABiH, odnosno TO čak je i formalno ušla 1. dobrovoljačka pukovnija "Kralj Tomislav".[176] To znači da je Hrvatska vojno potpomagala i hrvatsku i muslimansku stranu u BiH. Na koga je onda Hrvatska ipak izvršila agresiju? Samo na samoproglašenu Republiku Srpsku, koja nije bila subjekt međunarodnog prava. Ali i ona je dio Bosne i Hercegovine. Je li to znak da se rat određuje prema Muslimanima-Bošnjacima? A, ako jest, zašto?

Sa stajališta Republike Hrvatske ona je s područja BiH napadana tijekom 1991. i početkom 1992. Postrojbe TO BiH ratovale su na neprijateljskoj strani protiv Hrvatske vojske u Zapadnoj Slavoniji. Logikom da je RH izvršila agresiju na BiH, trebalo bi priznati i da je BiH izvršila agresiju na Hrvatsku i to od rujna 1991. do lipnja 1992. kao vrijeme u kojem su na njenom teritoriju bile vojni obveznici iz JNA, odnosno bosanskosrpske vojske.

S gledišta bosanskih Srba, riječ je o agresiji Republike Hrvatske i islamske bosanske države na "vjekovnu srpsku zemlju Bosnu i Hercegovinu".

Od razmatranja rata u BiH nemoguće je isključiti međunarodnu zajednicu. Uostalom, ona je odredila polazne pozicije u raspodjeli vojne moći, održavala sukob planovima o teritorijalnom ustroju BiH i na kraju prekinula rat iz svojih interesa. Rezolucijom 713 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda (VSUN) o embargu na "isporuke oružja i vojne opreme za sve republike SFRJ" Srbima je dana prednost koju ostali sudionici sukoba nisu uspjeli dostići.[177] Povlači li ona moralnu odgovornost i predstavlja li izravno potpomaganje najbolje naoružane strane, Vojske Republike Srpske? Znači li to da je Svijet (Velike sile) s gledišta HVO i ABiH sukladno djelovao s VRS u ratu protiv druga dva konstitutivna naroda, tj. da je dao svoj prilog određenju rata međunarodnim sukobom. A međunarodna zajednica je polazeći od realnog stanja, to jest stanja na terenu, održavala zeleno svijetlo o prihvaćanju granica koje su ratom iscrtane na terenu. Od tog pravila je odstupila samo 1995. i 1996. ishodivši povlačenje Hrvatske vojske s područja južno od Banje Luke.

2000., 9.

[175] Nakon prikupljanja dragovoljaca u Klani kod Rijeke ustrojena je 27. lipnja 1992. 7. krajiška brigada gdje je prije odlaska u Bosnu prošla i izobrazbu. Na zagrebačkom Velesajmu 30. svibnja 1992. ustrojen je 1. krajiški bataljun, odakle je otišao za Travnik. "Put slave i viteštva", *Sloboda* (Travnik), 15. 4. 1995., 4.; *Armija Bosne i Hercegovine*, Ljiljan, Sarajevo 1997., 45.

[176] Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, PR. Br. 1170 od 27. 5. 1992., Odluka. Pukovnija je ulaskom u Teritorijalnu obranu BiH preimenovana u Bosanskohercegovačku brigadu "Kralj Tomislav". Prijepis dokumenta u H. EFENDIĆ, n. dj., 138.-140.

[177] *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 381.